

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему:

«Роль казки у формуванні етичних уявлень у дітей дошкільного віку»

Допущено до захисту

«___» травня 2022 року

Студентки (та) групи ПС 27-18
факультету туризму, бізнесу і
психології
освітньої програми
Практична психологія
за спеціальністю 053 Психологія
Мазур Вероніка Віталіївна

Завідувач кафедри
психології і туризму
доктор психологічних наук, проф.
Бондаренко Олександр
Федорович

Науковий керівник:
доктор психологічних наук, професор
Бондаренко Олександр Федорович

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	5
1.1 Теоретичні уявлення про психічний розвиток дошкільного віку.....	5
1.2 Аналіз проблеми розвитку етичних уявлень у дошкільному віці.....	14
1.3 Аналіз психологічних можливостей казки.....	20
1.4 Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАЗОК У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	28
2.1 Методичні аспекти формування етичних уявлень дітей дошкільного віку...28	
2.2 Аналіз казки як засобу етичного розвитку дитини.....	36
2.3 Методичні рекомендації щодо використання казки у формування етичних уявлень.....	41
2.4 Висновки до другого розділу.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	61
АНОТАЦІЇ.....	68

ВСТУП

Проблема формування морального розвитку дітей дошкільного віку завжди була значною у педагогіці. Одним із пріоритетних та актуальних завдань сучасної психологічної науки є питання, пов'язані з етичним вихованням в закладах дошкільного виховання, у тому числі і старших дошкільнят. Така ситуація пов'язана з тим, що дошкільне дитинство – це особливий період засвоєння норм моралі та соціальних способів поведінки, що є початком формування моральних уявлень у дитини.

Стійкий інтерес до проблеми морально-етичного виховання дошкільнят знайшов відгук у роботах багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців (Ж. Піаже, Л. Кольберг, Н. Айзенберг, В.С. Мухіна, Я. Коменський, В.А. Сухомлинський, А.М. Леонт'єв, П.Я. Гальперин, Л.І. Божович, С.Г. Якобсон, Л. С. Виготський, А.В. Запорожець, О.М. Леонт'єв, Д.Б. Ельконін, Р.С. Немов та ін.)

Багато сучасних вчених та педагогів відзначали великий вплив, який чинить казка для становлення дитини. Актуальність проблеми, що розглядається, полягає у необхідності формування морально-етичних норм і правил поведінки, які передаються дитині внаслідок впливу казок на особистість дошкільника. За казкою завжди приховуються реальні людські стосунки, а також справжній світ народного життя. Водночас практично існує протиріччя між можливостями звернення до казки як засобу формування моральних уявлень в дітей віком і недостатністю методичного забезпечення цього процесу.

Отже, теоретична і практична значущість проблеми обумовлює вибір теми дослідження.

Мета дослідження – дослідити роль казки у формуванні етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку.

У зв'язку з поставленою метою сформульовані такі **завдання даного дослідження**:

1. Проаналізувати теоретичні джерела з проблеми використання казок як засобу морального розвитку дошкільнят.
2. З'ясувати методичні аспекти формування етичних уявлень дітей дошкільного віку.
3. Розробити методичні рекомендації з використання казок у формуванні етичних уявлень дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження - етичні уявлення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження - казка як чинник розвитку етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку.

Для вивчення цієї проблеми використовували такі теоретичні методи дослідження, як: вивчення та аналіз наукової літератури, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація одержаної інформації з метою зіставлення різних поглядів науковців на вплив казки на розвиток моральних почуттів дітей дошкільного віку.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичні уявлення про психічний розвиток дітей дошкільного віку

За вітчизняними віковими періодизаціями дошкільний вік це період життя дитини від трьох до шести років. Розрізняють молодший (3-5 років) і старший (5-6 років) дошкільний вік.

Проаналізуємо основні характеристики психічного розвитку у цьому періоді.

У дошкільному періоді відбуваються суттєві фізіологічні зміни у головному мозку: розміри його поступово наближаються до розмірів мозку дорослої людини, кора великих півкуль остаточно спроможна контролювати дію підкіркових центрів. Починаючи з п'яти років завдяки морфологічній перебудові мозку дитина здатна до довільних дій. Продовжується утворення нових і підсилення раніше утворених міжнейронних зв'язків.

У старших дошкільників формується фізіологічна готовність до нового виду діяльності – учбової. Діти дошкільного віку добре розмовляють рідною мовою. У цей період проявляється індивідуальність дитини, її емоції стають стриманішими. Закладаються основи продуктивного функціонування пізнавальних процесів – пам'яті, мислення, уяви [26].

Головною суперечністю дошкільного віку є те, що дитина бажає стати частиною суспільно-корисного функціонування, але її життя проходить в умовах опосередкованого зв'язку зі світом. Соціальна ситуація розвитку передбачає налагодження стосунків з дорослими, які виступають цією частиною суспільно-корисного функціонування і є носіями суспільних функцій. У дитини розвивається здатність до ідентифікації з іншими людьми. Відбувається засвоєння норм поведінки, різних форм спілкування [28].

Дитина виходить за межі свого сімейного кола та встановлених відносин зі світом дорослих людей. Центром соціальної ситуації є дорослий як носій суспільної функції (мама, вихователь, лікар, бабуся тощо). У той же час дитина не в змозі реально брати участь у житті дорослих.

У соціальній ситуації розвитку дошкільника виокремлюються системи:

- «дитина - сім'я»,
- «дитина - однолітки»,
- «дитина - вихователь» [33, с. 140].

Як зазначає В.С. Мухіна дошкільне дитинство є періодом оволодіння соціальним навичками через спілкування із дорослими-близькими, а також через гру з однолітками [24, с. 163].

Провідним видом діяльності у старшому дошкільному віці стає сюжетно-рольова гра, де дитина моделює способи поведінки, події, взаємини дорослих. Виконуючи ролі, дитина вчиться діяти відповідно до моральних норм, прийнятих у суспільстві. Педагогу важливо знати, наскільки кожна дитина групи вміє керувати своєю поведінкою. Одним із способів формування керованої поведінки, розвитку самоконтролю у нестримних дітей може стати організована педагогом тривала колективна (з цікавим, розгорнутим сюжетом) рольова гра, де такій дитині доручається роль ведучого. Діти можуть добре володіти ігровими здібностями та готові виконувати будь-яку роль, проте невміння стримувати себе зазвичай перешкоджає цьому [46].

Для всіх моральних норм характерно те, що вони закріплюють соціальний спосіб поведінки, який дошкільнята виражають так: "Не можна обманювати дорослих", "Маленьких не можна ображати" тощо. Тобто, діти констатують, що можна робити, а що не можна. Про сформованість розуміння моральної норми можна говорити в тому випадку, якщо дитина пояснює, чому норми необхідно дотримуватися. У дошкільному віці зустрічаються різні рівні такого розуміння. Чим молодша дитина, тим частіше вона пояснює необхідність виконання норми, посилаючись на можливі наслідки при її дотриманні для себе або на

вимоги дорослих, наприклад: «Треба говорити правду, бо дізнаються і покарають», «Треба ділитися іграшками. А потім хтось тобі теж дасть». У 5-7 років дитина розуміє суспільний сенс моральної норми, усвідомлює її об'єктивну необхідність для регулювання взаємовідносин між людьми [43].

Хоч і не завжди, але саме у віці трьох років дитина стає примхливою та впертою. Дитина намагається показати себе у провідній предметно-практичній діяльності, стає більш чуйною і вразливою до оцінок дорослих, формується відчуття власного «Я».

Загострення перебігу кризи може відбутися, якщо дорослі, що оточують дитину, не помічають або не хочуть помічати зміни, що відбуваються з дитиною. Обмеження активності дитини разом із зниженою неухважністю до інтересів і бажань, також може негативно позначитися на вихованні дитини та посилити її закритість і впертість.

Діти гостро переживають зневажливе ставлення дорослих до своїх вчинків чи прояву ініціативи. Також виникає потреба пишатися своїми успіхами, тобто діти хочуть бути рівноправними з дорослими у всіх справах, якщо успіхів мало, то дитина вигадує їх сама, тобто розвиваються хвастощі. До некоректних проявів поведінки дорослим необхідно доброзичливо, продукуючи позитивну оцінку. Це протиріччя дозволяється у грі, як у провідній діяльності. Гра – це єдина діяльність, що дозволяє змодельовати життя дорослих.

Відома психологиня М.І. Лісіна виділяє кілька етапів у розвитку спілкування, що включають: потреби, мотиви і засоби спілкування. Сукупність даних складових має певну форму спілкування. Протягом дитинства складаються і розвиваються три різні форми спілкування, за допомогою яких можна достовірно судити про характер психічного розвитку дитини – ситуативно-особистісна, ситуативно-ділова, позаситуативна. Детальніше розберемо останню форму спілкування, що характерна саме для дошкільного віку.

Позаситуативно-пізнавальне спілкування розвивається до 4-5 років. В основі її знаходиться потреба у повазі до дорослого. Поява цієї форми

спілкування пов'язана з тим, що рівень розвитку мислення, уваги, мови дошкільника дозволяє відірватися від конкретної ситуації та простого маніпулювання з предметами, розширити межі свого світогляду, проникнути у взаємозв'язок явищ. Однак можливості дитини ще обмежені, і дорослий є єдиним джерелом знань, що дозволяє отримати відповідь на актуальні питання. Ставлення авторитетно значимих дорослих до успіхів (неуспіхів) дитини сприяє формуванню у дитини самооцінки. Переоцінка чи недооцінка здібностей дитини батьками впливає його стосунки з однолітками, формування її особистості загалом. Позитивні стосунки з батьками допомагають дитині легше вступати в контакт із оточуючими дітьми та іншими дорослими. Для цього періоду характерним є хороше володіння мовленням.

Позаситуативно-особистісне спілкування розвивається від 5 до 7 років, і є найскладнішою для цього вікового періоду формою спілкування, що виникає на основі потреби у взаєморозумінні та співпереживанні. Ця форма комунікації тісно пов'язана з вищими для дошкільного віку рівнями розвитку гри – дитина тепер звертає більше уваги на особливості міжособистісних контактів, на взаємини у його сім'ї, у професії батьків, у колі друзів і знайомих. У взаємодії з дорослим дитина прагне досягти порозуміння та співпереживання. Це прагнення свідчить про внутрішню готовність дитини розібратися, як думає і відчуває інша людина. Найчастіше дошкільник сприймає думку авторитетного дорослого лише після самостійного осмислення. Дитині необхідно зіставити думку дорослого зі своєю, усвідомити сказане.

Старші дошкільнята навчаються орієнтуватися у соціальній сфері, встановлювати різнобічні відносини з оточуючими. Вони освоюють правила поведінки, усвідомлюють права та обов'язки перед іншими людьми. Особливо важливим є те, як дорослий оцінює дії оточуючих. Порівнюючи своє ставлення до вчинків інших з оцінками дорослого, дитина осягає основи соціальної поведінки, перевіряє правильність своїх поглядів.

До 6-7 років дошкільник переходить до нового виду діяльності – навчальної. Позаситуативно-особистісне спілкування допомагає дитині

підготуватися до навчання. По-перше, у нього формується ставлення до дорослого як до вчителя та уявлення про себе як про учня. По-друге, дитина вже може діяти у внутрішньому плані, не вдаючись до практичних спроб. Завдяки цій навичці дошкільник може зосередитися, не відволікаючись на зовнішні перешкоди, оскільки подумки утримує завдання [20, с.123-124].

М.І.Лісіна виділяє такі етапи розвитку спілкування дошкільника з однолітками:

1. *Ситуативно-ділове спілкування* починається з 4 років та залишається найбільш типовою до 6 років. Це період розквіту рольової гри: сюжетно-рольова гра стає колективною - діти пропонують грати разом (гра «Доньки та матері»). Ділова співпраця стає головною формою спілкування дітей. Діти починають привертати увагу до себе. У старшому дошкільному віці емоційне благополуччя дитини групи однолітків залежить або від здатності до організації спільної ігрової діяльності, або від успішності продуктивної діяльності.

2. *Позаситуативно-ділове спілкування* з'являється у віці 6-7 років, наприкінці дошкільного віку. Починається «чисте» спілкування, тобто спілкування без дій. До кінця дошкільного віку виникають стійкі виборчі уподобання між дітьми, з'являються перші прояви дружби. Значно зростає емоційна залученість у діяльність. У багатьох дітей виникає безпосереднє і безкорисливе бажання допомогти однолітку, подарувати йому щось або поступитися. Одноліток стає для дитини не тільки засобом самоствердження і предметом порівняння з собою, а й самоцінною особистістю, важливою і цікавою, незалежно від своїх досягнень і предметів. [20, с.124-125].

Виникнення нової провідної діяльності зумовлюється тим, що у дитини не має змоги приєднатися до дорослого життя. Єдина діяльність, що дозволяє це зробити – сюжетно-рольова гра, тобто відтворення дітьми дій дорослих і стосунків між ними. Цей вид діяльності - образна гра за певним задумом дітей, що розкривається через відповідні події (сюжет) й ігрові дії. Крім того, гра поступово стає більш стійкою й тривалою. Якщо в 3-4 роки дитина може присвятити їй лише 10-15 хвилин, а потім їй потрібно переключатися на щось

інше, то в 4-5 років гра вже може тривати до 40-50 хвилин. Старші дошкільнята здатні грати в один сюжет по кілька годин поспіль, а деякі ігри можуть продовжуватися кілька днів.

Молодші дошкільнята імітують предметну діяльність - ріжуть хліб, труть моркву, миють посуд. Вони захоплені самим процесом виконання дій і часом забувають про результат.

Для середніх дошкільнят головне – відносини між людьми, ігрові дії виробляються не заради самих дій, а через відносини.

Для старших дошкільнят важливо підпорядкування правилам, причому правильність виконання цих правил ними жорстко контролюється.

Роль гри у розвитку психіки дитини:

- 1) дитина вчиться повноцінного спілкування з однолітками;
- 2) дитина вчиться підпорядковувати свої імпульсивні бажання правилам гри, з'являється підпорядкування мотивів - «хочу» починає підкорятися «не можна» або «треба»;
- 3) у грі інтенсивно розвиваються всі психічні процеси, формуються перші моральні почуття;
- 4) формуються нові мотиви та потреби (змагальні, ігрові мотиви, потреба в самостійності);
- 5) у грі зароджуються нові види продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікація).

Новоутворення дошкільного віку.

Як зазначав А.Н. Леонт'єв, дошкільний вік - це вік початкового фактичного формування особистості. Саме в цей час відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень, розвиваються емоційна та мотиваційна сфери, формується самосвідомість. Відбувається якісні зміни у психіці дитини [18].

У сфері відчуття і сприймання відбуваються такі зміни:

- засвоюються сенсорні еталони;

- відчуття і сприймання втрачають афективний характер: перцептивні та емоційні процеси диференціюються;
- синтетичне сприймання простору і часу;
- співвідношення зорового і смислового поля. Зорове сприймання домінує;
- цілеспрямоване аналітичне сприймання. В ньому виділяються довільні дії - спостереження, розглядування, пошук.

Дошкільний період найбільш сприятливий для розвитку *пам'яті*, що стає домінуючою функцією (за Л.С.Виготським) [6]. Для цього процесу характерні такі особливості:

- розвинена мимовільна пам'ять;
- початок розвитку довільної пам'яті (4 - 5 років);
- паралельний розвиток смислового і механічного запам'ятовування;
- пам'ять набуває інтелектуального характеру;
- формуються елементи словесно-логічної пам'яті;
- дитина вчиться повторювати, осмислювати, пов'язувати матеріал для запам'ятовування.

У сфері розвитку уваги відбуваються такі зміни:

- значно зростає концентрація, обсяг і стійкість;
- складаються елементи довільності в управлінні увагою на основі розвитку мовлення, пізнавальних інтересів;
- увага стає опосередкованою, пов'язаною із інтересами дитини та діяльністю.

Мовлення і мислення у дошкільному віці має такі особливості:

- мовлення відділяється від конкретної ситуації;
- виклад думки дитиною стає більш логічним та зв'язним;
- відбувається початок навчання читанню і письму – мовлення стає засобом спілкування і мислення.

- засвоюються закони будови слова і фрази, зростає словниковий запас;
- завершується процес фонематичного розвитку;
- мовлення набуває нових форм: міркування, бесіда, слухання, розповідь;
- дитина здатна до порівняння, оцінювання і самооцінювання;
- відбувається початкове об'єднання наочно-дійового, наочно-образного і словесно-логічного способів вирішення практичних задач;
- дитиною здійснюється синтез зовнішніх і внутрішніх дій, що відображається у структуруванні матеріалу,
- перехід до словесного мислення, що відбувається у кінці дошкільного періоду.

Починає формуватися *уява*, що переходить у фантазування і має такі специфічні риси:

- з'являється творчої уяви;
- засвоюються прийоми і засоби створення образів, при цьому відсутня потреба в наочній опорі для їх створення;
- формуються дії уяви – виникає задум у формі наочної моделі;
- зростає довільність уяви.

У дошкільному віці трансформується структура особистості:

- відбувається свідоме узгодження бажань – виникає ієрархія мотивів, тобто здатність підкоряти свої безпосередні бажання свідомо прийнятим намірам);
- поява нових мотивів вчинків і дій;
- поява пізнавальних мотивів і пізнавальних задач;
- виникає потреба у соціальній відповідності.

- формується здатність до відтворення соціальних норм – виникає моральна оцінка, яка починає визначати безпосереднє емоційне ставлення до інших людей;
- виникає регуляція дій первинними етичними інстанціями і моральними почуттями;
- формується потреба у суспільно-значущій і суспільно-оціненій діяльності;
- феномен емоційної децентрації;
- виникає первинна здатність до співчуття;
- розвиваються елементи довільного керування поведінкою і на їх основі нове ставлення до себе і своїх можливостей (в кінці віку).
- становлення індивідуальності дитини.

Зміни відбувається також і у сфері *свідомості і самосвідомості*:

- фіксується розвиток внутрішнього плану самосвідомості, відкриття для себе своїх переживань;
- формується критичне ставлення до оцінки дорослого і однолітків;
- виникають перші елементи самооцінки;
- у старших дошкільників спостерігається узагальнення переживань, пов'язаних з оцінкою і осмислена орієнтація в них;
- орієнтація на загальний смисл людських відносин і дій;
- розвиток загальних уявлень, перші контури дитячого світогляду (початкові уявлення про природу і себе) [34].

Отже, у дошкільному віці відбувається суттєві трансформації і психічному розвитку дитини, що пов'язані із встановленнямієрархії мотивів, децентрацією мислення, появою самооцінки, статевій ідентифікації, усвідомленням себе в часі, внутрішніх етичних інстанціях, виникненні усвідомлення та узагальнення своїх переживань, здатністю до фантазування, оволодінням мовою. Провідний вид діяльності дитини дошкільного віку – сюжетно-рольова гра.

1.2. Аналіз проблеми розвитку етичних уявлень у дошкільному віці

Старший дошкільний вік є періодом активного освоєння етичних норм, правил, встановлення моральних почуттів та нахилів.

Найбільш важливим етапом у формуванні механізмів поведінки та діяльності є становлення індивідуальності дошкільника в цілому. Це зумовлено значними змінами, що відбуваються в емоційно-вольовому, розумовому розвитку дітей, розвитку мотиваційної сфери, спілкуванні з однолітками та дорослими, особливо набутим рівнем моральної культури. Тому зростають можливості морального виховання старших дошкільнят. Основи виховання закладаються в ранньому дитинстві, а основа характеру формується до п'яти років.

Перші етичні норми дошкільник набуває у сім'ї. Виховання дітей завжди включає в себе навчання дитини вмінню вести себе в суспільстві, встановлювати та підтримувати стосунки з іншими людьми. Тобто навчання правилам етикету має починатися з раннього віку. О. В. Сухомлинський зазначав, що якими б прекрасними не були наші дошкільні заклади, найголовнішими «майстрами», які формують думки малюків, є мати і батько. Дитина може засвоїти ряд спотворених, неправильних уявлень, якщо батьки не звертають уваги на те, які книжки розглядає дитина, які каже слова, що малює, та навіть якими предметами грає [41].

В етичних уявленнях виражене ставлення людини до власної поведінки та поведінки інших людей залежно від співвідношення, або відповідності соціальним нормам. Виявлені почуття припускають, що людина засвоїла етичні правила та норми поведінки у суспільстві, в якому живе. У свою чергу, етичні норми залежать від традицій, звичаїв, релігії, панівної ідеології і змінюються в процесі історичного розвитку суспільства.

Етичні норми є основним засобом соціалізації індивіда, взаємозбагачення особи досягненнями суспільства. Моральні норми - це умови суспільства до

форми прояву особистості; *певні вимоги та заборони (правила)*, що регулюють діяльність, поведінку людей, їхню взаємодію та спілкування. Ці норми та принципи, встановлені людьми в суспільстві на певному етапі його розвитку, є певним взірцем поведінки та обов'язкові для виконання.

Стійкий інтерес до проблеми морального виховання дошкільнят знайшов відгук у роботах багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як: Ж. Піаже, Л.Кольберг, Н. Айзенберг, В.С. Мухіна, Я.А. Коменський, В.О. Сухомлинський, А. Н. Леонт'єв, П.Я. Гальперін, Л.И. Божович, С.Г. Якобсон, Л. С. Виготський та інші.

Вивчаючи інтелектуальний розвиток дітей, Ж. Піаже звернувся до проблеми формування у дітей етичних уявлень і зміни моральних суджень, що є аспектом розвитку особистості, але безпосередньо пов'язане з розвитком мислення (свідомості). Тобто рівень розвитку мислення визначає рівень розвитку моральних суджень дитини.

Ж. Піаже створив періодизацію розвитку моральної свідомості у дитинстві. Вона включає три періоди - доморальний період, період морального реалізму та морального релятивізму:

1. *Доморальний період* відбувається до чотирьох років та характеризується відсутністю усвідомлення моральних правил і занепокоєння щодо їх дотримання.
2. *Період морального реалізму* охоплює період життя дитини від 4 до 6 років і характеризується повагою до правил та норм поведінки, що є «моральними абсолютами». Оцінка моральності поведінки відбувається за її наслідками.
3. *Моральний релятивізм* продовжується до віку від 7 років і старше. На цьому періоді здійснюється розуміння відносності норм, оцінка моральності поведінки за мотивами і намірами.

Розвиток моральної свідомості починається з 4 років. У старшому дошкільному віці діти сприймають правила поведінки та моральні норми як

"моральні абсолюти" - реальні непорушні умови життя, яким необхідно слідувати. Порушення правил, з погляду дитини, веде за собою покарання. З погляду дошкільника, якщо його покарали, значить, він винний, і він ніколи не заглиблюється у з'ясування причин покарання.

Уявлення про відносності і правил поведінки виникають в дитини починаючи з 7 років. Молодший школяр розуміє, що правила створюються людьми та стають результатом загальної домовленості; у разі зміни обставин їх можуть змінити. Тому немає нічого абсолютно правильного і абсолютно неправильного. Оцінюючи "правильність" або "неправильність" вчинку, слід виходити не так з його наслідків (результату, зокрема завданих збитків), як із мотивів. Так, наприклад, якщо дошкільник засудить будь-якого водія машини, що перевищує швидкість, тому що він порушує правила, то молодший школяр схвалить ті ж дії водія, що везе хвору людину до лікарні [31].

Дослідження Ж. Піаже у сфері моральної свідомості продовжив американський психолог Лоренс Колберг. Вчений провів дослідження, в яких виявляються моральні судження та етичні уявлення дітей різного віку. Дітям було запропоновано оцінити вчинки героїв оповідання і обґрунтувати свої судження з цього приводу. Було з'ясовано, що діти по-різному вирішують моральні проблеми на різних вікових етапах. Як відомо з теорії Ж. Піаже - дитина проходить еволюцію ставлення до оточуючих від оцінки згідно до правил, засвоєних від дорослих до більш гнучкої позиції на основі власних критеріїв.

Л. Колберг виділив шість стадій, що об'єднуються у три рівні розвитку моралі:

1. *Доморальний рівень.* На цьому рівні норми моралі дитини усвідомлює як щось зовнішнє, вона виконує правила, встановлені дорослими, із суто егоїстичних міркувань.

1 стадія: дитина орієнтується на покарання і поводить себе «добре», щоб його уникнути;

2 стадія: простежується орієнтація на схвалення, дитина очікує за правильні дії отримати винагороду і тому поводить себе правильно.

2. *Конвенціональний рівень* – джерело моральних уявлень дитини знаходиться зовні, але вона вже орієнтується на принципи інших людей, що спричиняє нестійкість поведінки дитини, тобто залежність від зовнішніх впливів. Рівень передбачає такі стадії:

3 стадія: проявляється орієнтація на виправдання очікувань та схвалення інших людей;

4 стадія: поведінку визначає орієнтація на авторитет.

3. *Автономна мораль (або постконвенційний рівень)* – моральні норми і принципи стають внутрішніми, що є результатом розумової діяльності:

5 стадія: у поведінці визначається орієнтація на демократичні закони і прийняті на себе індивідом обов'язки перед суспільством;

6 стадія: простежується орієнтація на загальнолюдські етичні принципи [3].

У психоаналітичному підході проблема морального розвитку, що розглядається як важливий аспект соціалізації дитини, пов'язувалася з формуванням структури «Над-Я», що включає інтеріоризовані, моральні норми та принципи. Регуляторами нормативної моральної поведінки визнавали совість і моральну відповідальність, що виростають з почуття провини та тривоги, що виникають у системі об'єктних відносин дитини у зв'язку зі становленням та подоланням Едіпового комплексу/комплексу Електри. Ставлення до іншого та емоційні процеси визначали характер моральної орієнтації особистості [10].

Істотний прогрес у вивченні генези та розвитку моральної орієнтації особистості досягнуто в концепції просоціальної поведінки Н. Айзенберг. Авторка фокусує увагу на розвитку альтруїзму, який визначає як цілеспрямовану добровільну поведінку на користь іншої людини, що реалізує

принцип турботи та не мотивоване нагородою чи покаранням. Когнітивна складова альтруїстичної поведінки особи включає три види атрибутивних процесів і власне прийняття рішення [51]. Вирізняють такі атрибуції: 1) сприйняття людей «добрими», а себе «добрим»; 2) усвідомлення альтруїстичних мотивів своєї поведінки як турботи про благо і користь інших; 3) оцінка потреби іншої людини допомоги та об'єктивної необхідності допомоги. Альтруїстична поведінка виступає, таким чином, як послідовність соціально-когнітивних операцій, що включають: децентрацію та облік погляду іншого; оцінку здатності людини вирішити проблему самостійно чи необхідність сторонньої допомоги; формування мотивації альтруїстичної поведінки на основі емпатії; оцінку власних можливостей надати необхідну допомогу; планування допомоги (альтруїстичного вчинку) у процесі міжособистісного взаємодії. Важливим є формування альтруїстичної поведінки саме у дошкільному віці.

У діяльнісному підході моральний розвиток дитини розуміється як процес засвоєння ним моральних соціальних норм, зразків, еталонів, способів поведінки. Таке засвоєння здійснюється у діяльності дитини через їх усвідомлення, свідоме прийняття, переживання, набуття ними особистісних смислів для самої дитини. Л.І. Божович виділяє у процесі морального розвитку спеціальні функціональні системи, що становлять його суть на кожному віковому етапі. Етичний розвиток розглядається як формування та становлення позитивних рис особистості в ході формування моральних дій, орієнтованих на зразок поведінки дорослого, як процес засвоєння заданих суспільством зразків поведінки у ході активної діяльності дитини та її спілкування з дорослими та однолітками, внаслідок якого ці зразки стають внутрішніми регуляторами (мотивами) поведінки [3-4].

С. Г. Якобсон розглядає моральний розвиток як процес становлення суб'єктної моральної саморегуляції [49]. В.С. Мухіна як регулятори та механізми морального розвитку дошкільників розглядає соціальні зразки – пізнавально-емоційні узагальнення, що досягаються через спільне з дорослим

розумове та емоційне спілкування [25]. Важливість взаємодії з однолітком для розвитку дитини показано на роботах Е.В. Субботського [45], С.Г. Якобсон [49], С.М. Карпової та Л.Г. Лисюк [21].

Етична норма як кристалізація соціокультурного морального досвіду не тільки втілює імператив морального вчинку, а й обґрунтовує його. При цьому, значення принципу справедливості або принципу турботи визначено історичним досвідом, суспільною ціннісною свідомістю, що склалася практикою соціальної взаємодії чи співпраці, типом самої культури в діапазоні від колективного до індивідуалістичного полюса.

Таким чином, у дошкільному віці формуються моральні почуття, які мають першорядне значення у розвитку дитячих взаємовідносин. У малюків можуть проявлятися такі якості особистості, як товарицькість або сором'язливість, самостійність чи невпевненість у собі, егоїзм чи доброзичливість, уважне ставлення до друзів та близьких [15].

У старшому дошкільному віці зростає потенціал морального виховання, що передбачає великі зміни, які відбуваються в розумовому та емоційно-вольовому розвитку дошкільнят, мотиваційної сфері, у спілкуванні з однолітками та дорослими, досягнутим до п'яти років рівнем моральної культури. Найбільш відповідальним етапом у розвитку поведінки й становленні особистості дошкільника є старший дошкільний вік. Формуванню більш високого ступеня усвідомленості поведінки, в порівнянні з середнім дошкільним віком, сприяє активний розумовий розвиток старшого дошкільника. Дошкільнята починають розуміти моральні вимоги і правила, у них з'являється вміння прогнозувати наслідки своєї поведінки – вони втрачають, характерну дітям молодшого шкільного віку, ситуативність і стають більш свідомими та цілеспрямованими.

Завдяки інтенсивному інтелектуальному та особистісному розвитку у дошкільнят формується самосвідомість, з'являється самооцінка («я добрий»), та раціональна оцінка чужої поведінки. Дитина знаходить уміння визнавати дії інших дітей, а потім - власні дії, моральні якості та вміння [23].

Накопичення знань призводить до подальшого збільшення і диференціюванню моральних понять старших дошкільників, а також до більшої узагальненості, що підводить до розуміння основних моральних понять (дружба, повага старших, співчуття тощо). Розвинені моральні образи відіграють значну роль у поведінці дошкільнят.

Таким чином, етичні уявлення в дошкільному віці визначаються тим, що дитина формує найперші моральні оцінки і судження, починає розуміти, що таке моральна норма, і формує своє ставлення до неї, що визначає її особистістисний та подальший інтелектуальний розвиток. Визначальне значення у становленні етичних уявлень дитини відіграє середовище, в якому вона розвивається і росте.

1.3. Аналіз психологічних можливостей казки

Багато сучасних науковців та педагогів відзначали великий вплив казки для становлення етичних уявлень дитини. Вони вважають, що все найважливіше, вдосконалене протягом кількох століть, заклад дошкільної освіти може і має застосовуватися у виховно-освітній роботі. Казка представляє особливості стосунків один з одним, відображає життєдіяльність людини у суспільстві. Опис моральних вчинків впливають завдяки діям реальних героїв, а не через абстрактні поняття.

В. Сухомлинський дав визначення казки як активної естетичної творчості, що охоплює всі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю [39].

Казкою називають народно-поетичний або писемно-літературний твір, у якому зображені вигадані фантастичні історії та герої: тварини можуть розмовляти, а звичайні предмети насправді чарівні; які також мають повчальну мету. Казка відзначається досягненням героєм мети чи перемогою добра над злом.

Розрізняються народні казки (без достеменно відомого автора) та літературні (створюються письменниками і поширюються в друкованих виданнях).

Казка на території України спочатку була представлена авторськими переказами та інтерпретацією фольклорних сюжетів, стилізацією під народну казку, використанням народних мотивів тощо. Такі казки створювали зокрема письменники ХІХ ст.: Марко Вовчок, Степан Руданський, Іван Манчжури, Панас Мирний, Олена Пчілка, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Коцюбинського. З часом українські, як і зарубіжні, авторські казки відходять від фольклорних витоків, зображають у казковій формі актуальні питання, завуальовано критикують негативні суспільні явища.

У другій половині ХХ ст. виникають жанрові підвиди авторської казки: пізнавальні, морально-дидактичні та пригодницько-розважальні. Наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. жанр літературної казки оновився такими жанровими різновидами, як казки-фентезі, казки-притчі, казки-новели, казки-легенди, казки-мініатюри, казки-балади, казкові хроніки, міські казки тощо [9].

Казка одне з основних моральних та педагогічних засобів становлення особистості, оскільки супроводжує дитину від народження. Казки знайомить дитину зі світом літератури, людських стосунків та навколишнім світом загалом. В образах героїв казки яскраво представлені такі моральні поняття, як чесність, доброта, повага. Композиція твору показує протиставлення добра і зла, фантастичні образи, характерні причинно-наслідкові зв'язки та події, доступні для розуміння дитини, робить казку особливо цікавою та хвилюючою для дітей. Казка є цінним інструментом розвитку моральної особистості дошкільника [19].

В багатьох народних казках відображено минулі суспільні відносини та уявлення про світоустрій. І. Франко зазначає, що педагогічні ідеї українського народу виростають на таких культурних національних традиціях, які мають першочергове значення у формуванні молодого В покоління почуття любові до власного народу, до своєї рідної землі. Високо цінуючи педагогічне значення

казок, поет писав: «Я бажав би, щоб наші діти в інтересах здорового і морального розвитку якомога більше витали фантазією в тому світі простих характерів і простих відносин... Звідси вони виносять міцні основи захоплення чесності, правдивості, справедливості...» [22, с. 285].

К.Д.Ушинський, у своїй педагогічній діяльності використав казки, бо вважав їх винятковим матеріалом для виховання. Велике кохання та прихильність дітей до казок педагог пояснював тим, що у народній творчості присутня простота та наївність, вони легкі та добродушні і все це відповідає дитячій психології [37].

Казка є важливим соціально-педагогічним засобом формування особистості й має багатий терапевтичний матеріал, який може бути використаний у кількох аспектах:

1. Застосування казки як метафори (текст і образи казок викликають вільні асоціації, що стосуються особистості, особистого життя дитини).
2. Продуктивна діяльність (малювання) за мотивами казки (вільні асоціації виявляються малюнку).
3. Аналіз поведінки та мотивів дій персонажа (є підставою для аналізу цінностей поведінки людини, яка «добре - погано»).
4. Театралізація фрагментів казки (дає можливість дитині відчувати емоційно-значущі ситуації та програти емоції).
5. Застосування казки як притчі - моралі (підказка варіанта вирішення ситуації).
6. Творча робота з мотивів казки (дописування, переписування, робота з казкою).

Принципи роботи з казками:

1. *Усвідомлення* причинно-наслідкових зв'язків у розвитку сюжету; розуміння ролі кожного персонажа в подіях, що розвиваються.
Завдання: показати дошкільникам сутність причинно-наслідкових

зв'язків події. Важливо зрозуміти місце, закономірність появи та призначення кожного персонажа казки.

2. *Множинність* – розуміння того, що аналогічна подія може мати кілька смислів і значень. *Завдання*: представляти аналогічну казкову ситуацію з різних сторін.
3. *Зв'язок із реальністю* - усвідомлення того, що кожна казкова ситуація розкриває певний життєвий урок. *Завдання*: ретельно і терпляче освоювати казкові ситуації з позиції того, як казковий урок застосовується в реальному житті та конкретних ситуаціях.

Часто педагоги метою своєї діяльності ставлять розвиток дітей дошкільного віку через художні слова та зокрема через сприйняття казки. Щоб успішно підходити до мети ставляться завдання:

1. Формувати у дітей допитливість до казок.
2. Розвивати вміння зосереджено та з цікавістю слухати казки.
3. Розвивати почуття співпереживання героям казки, оцінювати їх вчинки.

Діти дошкільного віку слухають казки в обстановці, що допоможе найповнішому сприйняттю казкових образів, наприклад, у спокійний вечір у затишній обстановці, на природі. Оповідання мають бути емоційно насиченими й невеликими. Не можна представляти дітям велику кількість відчуттів, бо може притупитися чутливість до розказаного. Говорити слід небагато, оскільки дошкільник повинен не лише вміти слухати слово вихователя, а й мовчати, що сприяє мисленнєвому процесу. Тому вихователю необхідно дати дитині час подумати [1].

Старші дошкільнята розуміють моральний бік народних казок. Негативна моральна сторона вчинків героїв викликає різкий протест і обурення. Діти свідомо залучаються на бік добра. У віці 3-7 років у дітей складаються етичні зразки, які містять більш менш узагальнене уявлення про позитивну або негативну поведінку в життєвих ситуаціях. Дошкільник співвідносить свою поведінку не лише з конкретним дорослим, а й із узагальнюючим уявленням.

Тобто зовнішній зразок поведінки дорослого перетворюється на внутрішній план, розширюючи можливості морального розвитку особистості.

Певний стиль казок розкриває дошкільникам шлях наочно-дієвого розуміння світу людських взаємин, що цілком адекватно психологічним особливостям дітей. Казка здатна надати ключі для того, щоб допомогти дитині дізнатися про світ, обдарувати її уяву і навчити критично сприймати навколишнє, увійти в дійсність новими шляхами. Розуміння та проживання через казку дають можливість дитині розпізнати та визначити особисті переживання та власні психічні процеси, усвідомити їх сенс та важливість кожного з них [52].

З дітьми дошкільного віку необхідно разом шукати та знаходити приховані значення, осмислювати казки. Саме тому, казки можуть допомогти дитині бути активним творцем у реальному житті, оскільки казкові історії містять інформацію про динаміку життєвих процесів.

Діти дошкільного віку з задоволенням і досить активно відгукуються на пропозицію педагога бути казкарями, вигадувати небилиці. Але вміння самостійно складати зв'язні, закінчені казкові історії формується поступово. Потрібно навчати дошкільника прийомам твору: усвідомлювати задум, образи, вивчати логічного розгортання сюжету та його завершення [29].

Найбільш доцільними прийомами щодо формування моральних почуттів в дітей віком старшого дошкільного віку є ті, що дозволяють, не тільки ознайомити дітей зі змістом казки, а й залучати їх у діяльність. Можливо і необхідно інсценувати казку, залучаючи дитину до участі в ігровій діяльності, що зображає відносини між казковими персонажами, якщо останні можуть допомогти йому увійти у світ людського спілкування.

Слід зазначити, що діти старшого дошкільного віку свідомо сприймають умовність казки, а тому чітко відрізняють фантазію від реальності. До фантазії вони ставляться як до гри. Завдяки «установці на вигадку» казка може слугувати ефективним засобом виховання, оскільки відповідає віковим особливостям дітей старшого дошкільного віку. Згідно з біогенетичним

законом, розвиток дитини являє собою скорочену історію людства [7]. Тому казкова вигадка відповідає схильності дітей вигадувати, фантазувати.

Значення багатьох методичних прийомів у тому, щоб спростити дошкільникам процес слухання та розуміння (допомогти запам'ятати і глибше пережити казку). Звичайно, прийоми дозволяють кращому засвоєнню тексту, більш серйозному сприйняттю її в цілому. Цим цілям відповідає насамперед такий метод, як виразність читання. При постановці казки можна поєднати з піснями. Можна порадити дітям підібрати з вивчених раніше пісень ті, що можуть співати герої казок.

Розповідь та повторне читання можна поєднувати з малюванням та ліпленням. Художнє слово сприяє створенню візуальних образів, які надалі зображають діти. Завдання педагога заохотити різноманітне образотворче мистецтво.

Один із прийомів, який сприяє кращому засвоєнню тексту - вибіркоче читання (уривки, пісеньки, кінцівки). У старшій групі вибіркоче читання подається дітям у вигляді ігрової ситуації, можливо у вигляді вікторини, загадки. Можна поставити кілька запитань (з якої казки цей уривок? З оповідання чи казки? Чим закінчилася ця казка? та ін.). Можна використати словесні прийоми. Найчастіше дітям бувають незрозумілі деякі слова чи висловлювання. У разі треба давати їм можливість зрозуміти нове слово, будувати фрази шляхом осмислення ситуації. Зазвичай, слід переривати читання поясненням окремих слів і висловлювань, оскільки це порушує сприйняття твору. Це можна зробити до читання [27].

Досить популярним способом, що посилює вплив слова та сприяє найкращому його осмисленню, вважається розгляд ілюстрацій у книзі. Малюнок-зображення, що належить до конкретної частини тексту, який пояснює якийсь момент. Він може бути повністю осмислений у такій послідовності, в якій ілюстрації розміщені в казці, проте вже після читання. Необхідно навчати дітей довго розглядати ілюстрації, розцінювати картинки, розпізнавати їх героїв прочитаної казки. Починаючи зі старшої групи, дітям

можна ставити питання, що спрямовують їхню увагу на засоби виразності в малюнках, показуючи якусь ілюстрацію, знову звертатися до лтексту, повторно зачитати епізоди, в яких описується зображене на малюнку. Таким чином, здійснюється взаємозв'язок між сприйняттям тексту та ілюстрацією.

Таким чином, для повноцінного розвитку особистості дітей необхідно працювати з ними з раннього віку. І одним із продуктивних прийомів може бути використання казок, які здатні пробуджувати та закріплювати в дітях такі цінності, як духовність, гуманність, милосердя. Необхідно також враховувати, що цей прийом буде продуктивним лише при систематичній роботі. Важливо допомогти дітям осмислити моральну ідею казки і через сприйняття казкових образів підвести до правильної оцінки їх власних вчинків та якостей. Тому, дорослим слід посилювати морально-естетичну оцінку народної казки, підводити дітей до сприйняття складних моральних понять та образів.

1.4. Висновки до першого розділу

Підсумовуючи вищезазначену інформацію, можна зробити висновок, що методика педагогічної роботи з казкою в дошкільному навчальному закладі зумовлена якісною неоднорідністю цього жанру.

Сформовані моральні уявлення є основою розвитку мотивів поведінки, які спонукають дітей до тих чи інших вчинків. Саме аналіз мотивів вчинків дозволяє педагогу проникнути в суть поведінки дитини, зрозуміти причину того чи іншого її вчинку та вибрати найбільш вдалий спосіб впливу. У старшому дошкільному віці в дітей віком важливо формувати такі мотиви поведінки, які спонукали їх до вчинків, які відбивають спрямованість особистості. Формування мотивів поведінки пов'язані з організацією різноманітної діяльності дітей, спілкування їх, з дорослими. Виховання моральних почуттів, формування моральних уявлень, звичок та мотивів поведінки здійснюється в єдності та забезпечує моральне виховання дітей дошкільного віку. Мова казки, особливо народної, близька дитині, вона

допомагає дитині вирішувати моральні проблеми завдяки чіткій, визначеній моральній позиції героїв казки. У процесі виконання різних видів казок доцільно використовувати такі педагогічні та методичні прийоми: читання, переказ, опис ілюстрацій, розфарбування та малювання казкових героїв, застосування ігор-драматизації, самостійне складання казки, казки, що сприяють формуванню етичних і моральних норм повсякденного життя.

Казка через свідомий і несвідомий вплив формує особистість, дозволяє набути опосередковано певного життєвого досвіду, у дошкільника формується здатність співпереживати, співчувати, відчувати, перейматися.

Проаналізувавши можливості використання казок у педагогічно-виховній роботі можна зробити висновок, що казка допомагає у самоорганізації дошкільника, терапевтичний вплив казки, допомагає досягти гармонійного розвитку емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку, впливає на внутрішній світ особистості дитини та її стосунки з оточуючим світом.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАЗОК У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методичні аспекти формування етичних уявлень дітей дошкільного віку

На думку багатьох педагогів (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Л.І. Божович, А.В. Запорожець та ін.) періодом зародження та формування етичних інстанцій, норм моральності та моралі є саме дошкільний вік. Особливістю дітей дошкільного віку є яскраво виражена здатність до наслідування. У той самий час недостатньо розвинена довільність поведінки, невміння контролювати свої дії, усвідомлювати їх моральний зміст можуть призводити до небажаних вчинків. Ці обставини роблять першочерговим завдання формування моральних навичок поведінки, які переростають у процесі накопичення досвіду моральні звички [11].

Виховання у дітей моральних почуттів – складний процес. Він передбачає, передусім, формування вони етичних уявлень узагальнених і диференційованих (що означає бути хорошим, добрим, справедливим, чесним, чуйним) [5, с. 20].

Одним із завдань морального виховання є формування механізму: уявлень, моральних почуттів, моральних звичок та норм, практики поведінки. Більш детально зупинимося на формуванні у дітей етичних уявлень.

У сфері моральних знань, суджень, уявлень, тобто когнітивній сфері, діти опановують різні сторони суспільної моральної свідомості, і насамперед

розуміння моральних вимог, критеріїв моральної оцінки. Дитина вчиться добровільно дотримуватися норм моралі, навіть якщо її порушення пов'язане з особистою вигодою і малюк упевнений у безкарності [43, с. 231].

Старший дошкільний вік є найбільш відповідальним етапом у розвитку механізмів поведінки та діяльності, у становленні особистості дошкільника загалом.

До кінця старшого дошкільного віку в дітей віком мають сформуватися такі етичні уявлення як чесність, справедливість, поважне ставлення до праці дорослих, діти повинні вміти систематизувати ввічливу поведінку, знати про протистояння добра і зла. Діти повинні засвоїти культуру поведінки в громадських місцях, транспорті, дитячому садку і т. д. вихователь повинен розвинути у дітей повагу до старших, бажання та вміння слухатися, виконувати їх поради, сформувати дружні стосунки з однолітками, дбайливе ставлення до молодших. Дитина повинна навчитися пам'ятати про свої обов'язки та намагатися їх виконувати, повинна навчитися відгукуватися на горі та радість інших людей, правильно оцінювати поведінку та вчинки своїх однолітків та літературних героїв. Через вплив найрізноманітніших методів дитина вчиться доброзичливому ставленню до людей різних національностей, бажання та вміння працювати не тільки на благо себе, а й на загальну користь, у дитини має сформуватися почуття колективізму, вона має засвоїти правила гуртожитку [43, с. 138].

Моральне становлення людини є надзвичайно складним і багатогранним процесом. Якобсон С.Г. виділив такі його аспекти:

1. Розвиток потребнісно-мотиваційної сфери, формування життєвих цінностей, ставлення до інших людей, а також світогляду. Зміст потреб і мотивів може суперечити законним інтересам інших людей і тому потребувати морального контролю. Система цінностей визначає зміст тих моральних проблем, які доводиться вирішувати.
2. Розвиток про моральних якостей особистості - доброти, чесності, справедливості тощо.

3. Засвоєння змісту моральних принципів, норм та вимог [49, ст 4].

Важливою особливістю є те, що для формування будь-якої моральної якості важливо, щоб воно проходило усвідомлено. Тому на першому етапі роботи дітям необхідно дати знання, на основі яких у дитини будуть складатися уявлення про сутність моральної якості, про її необхідність та переваги оволодіння ним.

Необхідно пам'ятати, що у дитини має з'явитися бажання опанувати моральну якість, щоб виникли мотиви для придбання відповідної моральної якості. Поява мотиву стимулює ставлення до якості, яке, своєю чергою, формує соціальні почуття. Почуття надають процесу формування особистісно значуще забарвлення і тому впливають на міцність якості, що складається. Знання та почуття необхідно практично реалізувати у вчинках, поведінці, які беруть на себе функцію зворотного зв'язку, що дозволяє перевірити та підтвердити міцність формованої якості [38].

Механізм морального виховання виглядає так: *знання та уявлення + мотиви + почуття та відносини + навички та звички + вчинки та поведінка = моральна якість*. Цей механізм має об'єктивний характер і проявляється завжди, при формуванні будь-якої (моральної або аморальної) якості особистості.

Головна особливість механізму морального виховання полягає у відсутності принципу взаємозамінності. Це означає, кожен компонент механізму важливий і може бути ні виключений, ні замінений іншим. При цьому послідовність компонентів може змінюватися залежно від особливості якості (від його складності тощо) і віку об'єкта виховання. [14, с. 68].

Моральне формування особистості дошкільника потребує дотримання певних педагогічних умов:

- гуманного ставлення дорослих (насамперед, батьків та педагогів) до дитини;
- чіткої постановки завдань морального навчання та виховання;

- створення умов для активної практичної та інтелектуальної діяльності дитини, що формує доброзичливі взаємини.

При визначенні змісту, форм та методів морального виховання педагоги й психологи спираються на фундаментальні позиції вітчизняної психології та педагогіки: діяльнісний підхід та визначальну роль навчання (О. Запорожець, Д. Ельконін, В. Давидов та ін.). Відбираючи зміст роботи з дітьми, реалізуючи ті чи інші форми та методи навчання та виховання, педагог завжди враховує місце кожної навчальної ситуації та кожного методу у загальній системі виховання, спрямованої на моральне формування особистості дошкільника. [30, с. 8].

Дитина має засвоїти не лише форму (знання у сфері моральності, зовнішнє дотримання моральних вимог), а й самі відносини, що виникають для людей (їх внутрішній сенс, мотиви). Найімовірніше, дитина спочатку набуває знання про моральні норми, які за умови його виховання стають мотивами його поведінки [47].

Знання про моральні стосунки включають такі аспекти:

1. Вміння виділити відповідні вчинки та оцінити як добрі чи погані.
2. Уявлення про правила поведінки у певній ситуації.
3. Перехід зовнішніх етичних уявлень дитини у внутрішні етичні інстанції обумовлений такими факторами:
 - представленістю певного морального змісту дитині, знайомство з нею дитини;
 - розкриттям морального сенсу має на увазі вміння виділяти переживання іншої людини і орієнтуватися на них у своїй поведінці;
 - переходом етичних уявлень дитини у внутрішні мотиви поведінки шляхом виконання моральної норми у конкретно значущій ситуації, а для дитини-дошкільника найбільш значущою є саме ігрова ситуація.

Доцільно проаналізувати основні засоби етичного виховання:

1. Художні засоби: художня література, образотворче мистецтво, музика, кіно, діафільми та інші засоби можна об'єднати у групу. Ця група засобів дуже актуальна у вирішенні завдань морального виховання, оскільки сприяє емоційній оцінці пізнаваних моральних явищ.
2. Природа дає можливість викликати у дітей гуманні почуття, бажання дбати про слабших, сприяє формуванню у дитини впевненості у собі. Вплив природи на моральну сферу особистості дітей за відповідної педагогічної організації стає значущим засобом виховання почуттів та поведінки [50].
3. Власна діяльність дітей: гра, праця, навчання, образотворча діяльність. Кожен вид діяльності має власну специфіку, виконуючи функцію засобу виховання, що проявляється у практиці моральної поведінки. Особливе місце у цій групі засобів належить спілкуванню, якщо розглядати його видом діяльності [20]. Спілкування найкраще виконує завдання коригування уявлень про мораль і виховання почуттів та відносин.

Засобом морального виховання може бути вся та атмосфера, де живе дитина. Навколишня дитину обстановка стає засобом виховання почуттів, уявлень, поведінки, тобто. вона активізує весь механізм морального виховання та впливає формування певних моральних якостей. [14, с. 70]. Засоби морального виховання дошкільнят застосовуються не ізольовано, а комплексно. Підставами для вибору засобів, які можна і доцільно використовувати системно, є вік дітей і специфіка виховного впливу.

Діяльність слугує педагогічним інструментом виховання та розвитку дітей дошкільного віку. Навчання, тісно пов'язане з діяльністю, дає для неї змістовний матеріал. У дошкільний період розвитку дитини провідною є ігрова діяльність. Поступово завдяки грі дитина опановує різноманітні види діяльності.

Гра є одним з найбільш ефективних засобів формування етичних уявлень. Вона, як спосіб пізнання навколишнього світу, дає дитині в яскравій, доступній і цікавій формі уявлення про те, як прийнято поводитися в тій чи іншій ситуації, змушує замислитися над своєю поведінкою. Потрібно пам'ятати також про дисциплінуюче значення гри [46].

Численні дослідження (Н.С. Карпінська, Л.М. Стрелкова, А.М. Виноградова) показують, що діти живо, емоційно і довірливо сприймають казки, вірші, розповіді, що читаються їм, розглядають ілюстрації до книг (В.А. Єлісеєва, Г. Н. Пантелєєв). На дитину справляють сильне враження роботи художників, якщо вони зображують світ реалістично та зрозуміло дошкільнику. Художні засоби найефективніші при формуванні у дітей моральних уявлень та вихованні почуттів [14].

Дослідження В. І. Логінової, М. А. Саморукової, Л. Ф. Островської, С.В. Петериною, Л.М. Гурович показують, що одним із найефективніших засобів виховання етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку є художня література. Художня література впливає на почуття і розум дитини, розвиває її сприйнятливність, емоційність, свідомість та самосвідомість, формує світогляд. Для розвитку етичних уявлень доцільно використовувати твори художньої літератури, в якій описувалася б не тільки якась певна ситуація, а й були б протиставлені добро і зло.

У віці 3-7 років у дітей складаються етичні зразки, що містять узагальнене уявлення про позитивну або негативну поведінку в життєвих ситуаціях. Дитина дошкільного віку співвідносить свою поведінку не лише з конкретним дорослим, а й із узагальнюючим уявленням. Тобто зовнішній зразок поведінки дорослого переходить у внутрішній план, розширюючи можливості морального розвитку особистості [43]. Таким чином, одним із шляхів формування у дітей етичних уявлень є приклад дорослого.

В. О. Сухомлинський підкреслював: «Дитина це дзеркало морального життя батьків» [39, с. 28]. Позитивний приклад батьків сприяє тому, що дитина легко вчиться жити відповідно до норм, прийнятих у суспільстві. Норма, яка

лише декларується, але не дотримується дорослим, ніколи не впливатиме на реальну поведінку дитини. Більше того, дошкільник зрозуміє, що моральні норми можна порушувати безкарно. Дитина неухильно виконує норму в одних умовах і порушує в інших, не відчуваючи провини [39].

Дитина спостерігає та оцінює дорослих. Дії вихователя мають бути спрямовані на досягнення головної мети - створення розвитку дитині у творчій, доброзичливій, дружній обстановці. З раннього дитинства дитина вступає у складну систему взаємовідносин з оточуючими людьми і набуває досвіду суспільної поведінки. Формувати в дітей навички поведінки, виховувати свідомо, активне ставлення до дорученому справі, товариство, треба розпочинати з дошкільного віку. У ранньому дитинстві дитина освоює широке коло предметних дій, «відкриттів» - способи взаємодії предметів. Дитина уважно придивляється до світу дорослих, починаючи виділяти у ньому стосунки для людей. Дошкільник осягає світ людських відносин, відкриває закони, якими будується взаємодія людей, тобто норми поведінки. Прагнучи стати дорослим, дошкільник підпорядковує свої дії суспільним нормам та правилам поведінки.

Звичайно ж, не можна не згадати про основні способи педагогічного впливу на дітей:

1. Виховання: створюються умови, в яких дитина опиняється перед вибором вчинки.
2. Заохочення: проводиться різними способами, активізує дошкільнят до навчання, вибору правильного поведінкового кроку [8].

Оцінка дорослого повинна відповідати певним вимогам, тобто:

- 1) об'єктивність і одночасно тактовність, тому у вчинку спочатку виділяють позитивні сторони; про негативні говорять дотично, але так, щоб дитина зрозуміла їх сутність;

- 2) диференційованість – наявність чітких критеріїв оцінки, що обумовлює ситуацію, коли дитина буде прагнути повторити дію, щоб знову заслужити на позитивну оцінку;
- 3) систематичність оцінки;
- 4) поєднання вербальних та невербальних способів впливу.

Особливості виховання методів виховного впливу у контексті формування етичних уявлень:

1. Покарання: застосовується дуже рідко. Метод, що призводить до болю та фізичного страждання, не використовують. Осуд вихователем та іншими дітьми негативного вчинку спрямовано на стимулювання позитивних учинків.
2. Приклад для наслідування є своєрідним наочним і необхідним дитині. Ним може бути вихователь, батько, знайомий дорослий чи дитина, літературний (казковий) герой.
3. Розповідь реальної чи казкової історії створює емоційне сприйняття поведінкових правил. Не повинно бути зайвих словесних повчань, закидів, зауважень. Дієвість виховання забезпечується створенням спеціальних ситуацій, що спонукають дітей чинити правильно.
4. Роз'яснення – у кожному конкретному випадку вихователь шукає причину неправильної поведінки дитини, використовує індивідуальні заходи впливу: нагадування, зауваження, пояснення. У будь-якому випадку потрібно пам'ятати про чутливість дитини, про повагу до її особистості. Навіть якщо дитина в чомусь завинила, не слід робити зауважень, що принижують її гідність [13].

Принципи відбору методів морального виховання:

- відповідність методу мети та завданням виховання;
- гуманний характер методу;
- реальність методу;
- підготовленість умов та засобів для використання методу;

- тактовність застосування методу;
- планування можливого результату впливу методу;
- практична спрямованість методу у моральному вихованні дошкільнят.

В. О. Сухомлинський зазначає, що завдяки пробудженню національної свідомості дітей старшого дошкільного віку, успадкування ними духовних, моральних надбань українського народу, його багатовікової культури можливе відродження України [40].

Форми та засоби морально-етичного виховання старших дошкільників:

- роз'яснення критеріїв моралі;
- бесіди на морально-етичні теми;
- обговорення книжок, статей, кінофільмів, радіо- і телепередач, життєвих ситуацій; вчити аналізувати вчинки людей, визначати їхню моральну сутність, давати їй оцінку; формувати вміння критично ставитися до своїх вчинків і поведінки; організовувати діяльність дітей [2, с. 54].

За допомогою форм виховання педагог організовує процес морально-етичного виховання у дошкільній установі за такими напрямками:

1. Моральна освіта.
2. Вироблення навичок і звичок поведінки.
3. Формування морального досвіду.
4. Спонування до морального самовдосконалення.
5. Приклад педагога.

Завдання дошкільного закладу на основі моральних цінностей, створених, здобутих, завойованих старшими поколіннями, створювати реальні моральні, високоідейні, громадянські відносини в колективі. Моральні цінності повинні стати особистим духовним багатством кожного вихованця [13].

Отже, зміст морального виховання підпорядкований цінностям і конкретним потребам суспільства, які з плином часу змінюються. Цей напрям базується на принципах рівноцінності особистостей педагога і дитини,

гуманістичності змісту і засобів виховання, довіри і поваги в процесі виховання, створення позитивної емоційної атмосфери, творчої взаємодії педагога і дитини.

2.2. Аналіз казки як засобу етичного розвитку дитини

Українські народні казки доступні дітям уже з раннього віку як за умов родинного виховання, так і в дошкільному закладі. Оскільки казки різні за змістом, за сюжетом, різняться композиційною будовою, то методика використання їх у різних вікових групах також відрізняється. Казки повинні насамперед відповідати віковим особливостям дітей. Тут доречним буде застереження І.Франка: «Гола, повна правда життя – то тяжка страва. Старші можуть заживати її, вона для них смачна і здорова. Але дітям не можна давати її так, як старшим, треба приготувлювати її в ріденькім стані, в образках, у байках. І вони так приймають її» [44, с. 285].

Дітям молодшого дошкільного віку доступні так звані казки «звіриного епосу». Для дітей середнього дошкільного віку, крім казок «звіриного епосу», доступні «чарівні» казки. Старшим дошкільникам можна починати розповідати більш складні твори, вони вже спроможні зрозуміти та вислухати будь-яку казку.

Психологами доведено, що дошкільник надзвичайно активний у сприйманні казки. Слухаючи казку, діти постійно переривають хід розповіді, втручаються у події, звертаються з запитаннями, намагаються допомогти казковим героям. Так, О. В. Запорожець організував з групою дошкільників гру в дитячому театрі. Він поділив дітей на дві групи: виконавці та глядачі. До кінця вистави межі між залом і сценою зникли, а глядачі могли безпосередньо реалізувати театральні ролі. Дитина не хоче і не вміє займати позицію стороннього глядача, вона намагається втрутитись у хід подій. Дошкільник, за словами О.В.Запорожця, не егоцентричний у сприйманні казкового твору.

Активність дитини виявляється у тому, що вона легко приймає позицію героя, подумки діє разом з ним, імітує жестами деякі дії [12].

Активне ставлення приводить дитину іноді до несподіваних з точки зору дорослих дій. Дитина чорною фарбою замальовує на картинці негативного героя, вириває ілюстрацію з його зображенням, випускає під час переказу неприємні для неї події («Я не хочу про нього розповідати»), змінює хід подій, заміняє кінцівку.

О.В. Запорожець зазначає, що дітей не задовольняє невизначеність ситуації, коли невідомо, хто «хороший», а хто «поганий». Вони намагаються відразу виділити позитивних героїв, приймають їхню позицію, негативно ставляться до всіх, хто їм заважає. Іноді навіть неживі предмети піддаються суворій критиці, якщо дитина не знаходить, кого можна звинуватити в тому, що трапилось. Зрозумілі близькі приклади поведінки героїв казки діти зіставляють з особистим досвідом і переносять на себе або на своїх товаришів деякі якості діючих персонажів. Перенесення прикладів казки на свій побут не обмежується власним досвідом. Діти, критикуючи поведінку своїх товаришів, зіставляють їх з героями казки. Співчуття героя, моральні оцінки їхніх вчинків набувають усвідомленого характеру. Розуміння дітьми моралі казки відбувається на основі їхньої внутрішньої активності, викликаного емоційним сприйманням змісту твору. Зовні це виявляється в міміці, жестах, репліках, висловлюваннях дітей [12].

В.О.Сухомлинський дійшов висновку, що складовою частиною виховання дітей повинно бути розповідання, читання, слухання, драматизування та інсценування казок «Казка – це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається уже в розповіді, вищий етап її – інсценізація» [39, с. 189].

У дошкільному закладі пропонуються такі види занять з казкою:

- читання казок;
- розповідання народних казок;
- театралізація-розігрування та показ казки вихователем;

- драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки відтворення характерних рис його героїв;
- інсценізація – точне і послідовне відтворення змісту казки дітьми за допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій;
- ігри за сюжетами знайомих казок;
- показ казок через проєкційні ліхтарі (діафільми);
- узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка»;
- діти можуть розповісти про свою улюблену казку;
- дидактичні ігри: «З якої казки герой?», де потрібно по картинці зрозуміти з якої казки герой;
- переказування знайомих казок дітьми;
- бесіди на морально-етичні теми за змістом казок.

З дітьми дошкільного віку передбачено різні види роботи з народною казкою. Так, уже *на другому році життя дітей* вчать розуміти зміст коротеньких казок («Ріпка», «Коза-дереза»), використовуючи унаочнення (ілюстрації, фланелеграф, ляльковий, картонний театри); залучають до показу окремих дій казкових героїв, стимулюють висловлювання дітей (наслідування, повтори).

На третьому році життя дітей спонукають до відтворення змісту казок за допомогою запитань вихователя, залучають до ігор-драматизацій та театралізованих ігор за змістом добре знайомих казок у музичному супроводі, з нескладними атрибутами (хусточкою, шапочкою); показують різні види театрів за змістом знайомих казок.

Дітей чотирьох років вчать розуміти казки без унаочнення, запам'ятовувати та відтворювати повтори («котиться-котиться...», «стукає-грюкає...»), образні вирази («вовчику-братику»), передавати зміст знайомих казок, розповідати за змістом ілюстрацій; упізнавати героїв у знайомих казках, висловлювати своє ставлення до них. Залучають дітей також до ігор-драматизацій та інсценування художніх творів.

На п'ятому році життя дітей ознайомлюють з чарівними і соціально-побутовими казками. Вчать пізнавати і визначати казкові елементи, композиції, кінцівки, повтори, давати оцінку діям та вчинкам героїв; відповідати на запитання за змістом казок, самостійно розповідати та переказувати знайомі казки. Дітей цієї вікової групи спонукають до самостійної організації ігор інсценізацій за змістом добре знайомих казок, дотримуватись відповідної інтонації, тембру, сили голосу. Залучають дітей до показу окремих дій у театральних виставах, іграх «у театр», інсценування казок.

Дітей старшого дошкільного віку (6-7 років) продовжують ознайомлювати з новими чарівними та соціально-побутовими казками. Вчать сприймати виразні засоби казки: фантастичні перетворення, чарівні речі, іносказання, афористичність мови, пісеньки, зачини, кінцівки. Дітям допомагають зрозуміти, що казка – це вигадка, фантастика, антропоморфізація тварин, явищ природи. Діти вже повинні знати напам'ять кілька зачинів, кінцівок «надокучливих» казок; самостійно розповідати у вільний час зміст знайомих казок; висловлювати особисте ставлення до героїв, оцінювати їх вчинки; впізнавати назву казки за описом героїв, ілюстраціями та уривками з тексту казки.

Старші дошкільники повинні вміти самостійно розігравати сюжети знайомих казок у театралізованих іграх (добирати атрибути, розподіляти ролі тощо). Дітей залучають до участі в драматичних гуртках, до показу різних театралізованих вистав за змістом казок, до виготовлення костюмів, атрибутів, декорацій. Перш ніж прочитати чи розповісти дітям казку, потрібно добре підготуватись, кілька разів уголос її прочитати, дотримуючись засобів інтонаційної виразності [5].

Робота над мистецтвом художнього читання, за словами Е.О. Фльориної, повинна стати професійним обов'язком кожного вихователя. Казка динамічна і мальовнича. Вона має своєрідні цікаві зачини: «Жили собі дід та баба», «Жив на світі один чоловік», «Колись, давно-давно, в одному селі...» тощо. У певних казках передує приказка: «Всяке на світі буває, про всяке й казка розповідає».

Такі зачини мають вироблену давню традицію, і вона не випадкова. Казка здавна є важливим дидактичним матеріалом в народній педагогіці. Цей літературний твір розширює кругозір дитини, сприяє розвиткові уяви, змушує мислити, аналізувати, зіставляти й абстрагувати; дає певні життєві навички. Тому *мета таких зачинів* - заінтригувати слухачів, викликати в них інтерес до слухання. Завдання читця - знайти для цього відповідні інтонації. Зміст казок оптимістичний і виражається переважно через позитивних героїв, які борються з негативними і завжди перемагають. Тому загальний тон читання казки має бути життєрадісний [16].

Важливим є осмислення твору дошкільниками, адже у процесі слухання казки дитина збагачується, поринає у світ задумів іншої людини, яка реалізує суспільно значущі ідеї та ідеали засобами мови. Тому літературні твори індивідуальні, неповторні й не можуть бути алгоритмізовані [50].

Потрібно навчати дітей осмисленому сприйняттю, вмінню роздумувати над книгою, а, значить, про людину і про життя у цілому. Аналіз твору повинен бути загальним роздумом вихователя і вихованців, що з часом дасть змогу розвиватися вмінню самостійного аналізу. У процесі зацікавленої роботи дітей над казкою створюють сприятливі умови для розкриття перед ними особливостей цього виду народної творчості.

Поняття «зміст «казкового світу» включає такі ознаки: специфіка фантастики, характеристика персонажів, опис життєвого простору і часу цього світу, предмет сюжету. Названі ознаки важливі не тільки з погляду художніх особливостей цього світу, але і в психологічному плані. Вони допомагають глибше зрозуміти і описати інваріанти «казкового світу» – чарівний, умовний, змішаний, урахування специфіки яких дає можливість педагогічно осмислити казку як жанр. Щоб допомогти дітям-дошкільникам розібратися у казці, необхідно допомогти практично осмислити всі елементи сюжету і трансформації стосунків персонажів [32].

Розвиток моральної свідомості дитини відбувається через сприйняття та усвідомлення змісту впливів, які надходять і від батьків та педагогів, що

оточують людей через переробку цих впливів у зв'язку з моральним досвідом індивіда, його поглядами та ціннісними орієнтаціями.

Отже, на сьогоднішній день існує велика кількість різних методів виховання моральних якостей дітей. Одним із стародавніх методів є казка, як найдавніший жанр усної народної творчості, класичний зразок фольклору. Методи роботи з казкою різноманітні: від традиційних (оповідання, бесіди, прочитання казки) до нетрадиційних підходів (ігри, творчість, драматизація). Таким чином, в результаті теоретичного аналізу проблеми можна зробити висновок, що казка є ефективним методом морального виховання.

2.3. Методичні рекомендації щодо використання казки у формування етичних уявлень

Уміння розповідати казку - досить важлива педагогічна вимога. Саме тому, є важливим виокремити певні рекомендації вихователям щодо цієї проблеми:

1. Для того, щоб вплинути на почуття дітей, їхні переживання, вихователь заздалегідь докладно аналізує казку, добирає найвдаліші засоби виразного читання або розповідання (інтонації, розстановка пауз, логічні наголоси), виробляє чітку і правильну артикуляцію кожного слова, фрази, речення. Інакше дитина можливо запозичить неправильну вимову слів та звуків.
2. Вихователь, готуючись до розповідання казки, повинен добре запам'ятати текст, щоб дослівно передати зачини, повтори, римовані фрагменти тексту, образні народні вирази.
3. Не можна розповісти чи прочитати казку без емоційного вираження її змісту. Загальний тон читання казки має бути життєрадісний. Оскільки зміст казок оптимістичний, тому і виражається він в основному через позитивних героїв, які борються з негативними і завжди перемагають.

4. Важливою є попередня робота над лексичним значенням слів, опорних для розуміння різних станів людини, які точно характеризують той чи інший вчинок. Для цього на заняттях слід уточнити лексичне значення багатьох слів, вживання синонімів. Наприклад такі, які описують доброзичливе ставлення до людей і до себе - доброта, щирість, повага, турботливість, піклування, взаємодопомога, співпереживання, співчуття, які описують працьовитість - старанність, акуратність, ретельність, уважність, працелюбність, точність, охайність, вправність, кмітливість, Активізувати вживання дієслів та добирання прикметники до різних слів.
5. Продумати наочність під час зачитування казки. До заняття можна підготувати добре ілюстровані дитячі книжки, набір картинок до тексту казки. Іноді треба підготувати й дітей до розуміння твору – змісту, лексики, образів. Наприклад, перед тим як розповісти казку «Солом'яний бичок» у міських умовах, потрібно врахувати те, що більшість дітей молодшої групи могли не бачити живих телям, тому, вихователька повинна розповісти про цю тварину, та принести картинки з її зображенням (рис А.1). Буде слухним розглянути з дітьми (за день чи два до розповіді казки) картину з зображенням солом'яного бичка (рис. А.2), дати відповідні іграшки (рис. А.3).
6. Створення спокійної атмосфери. Дітей варто посадити так, щоб вони бачили виховательку, а вона бачила всіх. Дітей молодшої і середньої груп краще посадити півколом у два ряди, а дітей старшої групи - за столами, обличчям до вихователя.
7. Педагогічна цінність казок полягає в тому, що в них перемагає справедливість. Радість дітей слід всіляко підтримувати. Вияв радості – виховний момент. Вихователеві залишається підвести своїх дітей до знаходження причин радості.
8. Бесіди на морально-етичні теми за змістом казок, аналіз тексту у групі дошкільників під керівництвом вихователя. Потрібно навчати дітей

осмисленому сприйняттю, вмінню роздумувати над книгою, а, значить, про людину і про життя в цілому. Аналіз твору повинен бути загальним роздумом вихователя і вихованців, що з часом дасть змогу розвиватися потребі розібратися в прослуханому самотійно. Аналіз казок збуджує дітей до формулювання оціночних суджень. Це важливо для розвитку мислення дітей старшого дошкільного віку. Вони самотійно визначають характерні ознаки казкових персонажів: доброту, сміливість, чесність або боягузтво, пихатість. Можна використовувати узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «В гостях у казки», «Казка в гостях у дітей» та дидактичні ігри: «Що зайве?» (рис. Б.1), «З якої казки герой?» (рис. В.1, рис. В.2), «Казки по-новому» - дорослий розпитує дітей, які казки вони знають і люблять. Усі разом обирають одну з казок, і дорослий пропонує її переробити, по черзі розповідаючи її і замінюючи в кожній фразі відоме на протилежне або нове.

9. Вибіркове читання (уривки, пісеньки, кінцівки). У старшій групі вибіркове читання подається дітям у вигляді ігрової ситуації, можливо у вигляді вікторини, загадок. Можна поставити кілька запитань: «З якої казки цей уривок?», «Чим закінчилася ця казка?».
10. Найчастіше дітям бувають незрозумілі деякі слова чи висловлювання. У такому разі треба давати їм можливість зрозуміти нове слово пояснивши його значення словесно або наочно (за допомогою картинок). Зазвичай, слід переривати читання поясненням окремих слів і висловлювань, оскільки це порушує сприйняття твору. Це, навіть, можна зробити до читання.
11. Доцільним у дошкільному закладі є використання різних видів занять з казкою, наприклад: читання та розповідання казок; театралізація-розігрування казки вихователем; драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки з відтворення характерних рис героїв;

інсценізація; ігри за сюжетами знайомих казок; показ казок через проєкційні ліхтарі (діафільми).

12. Варто створювати передумови для створення дитиною своєї казки та формувати вміння нестандартно і оригінально засвоювати зміст казок, і навіть відтворювати його у всіх видах діяльності, наприклад, образотворчій. Враховуються індивідуальні психофізіологічні особливості дошкільнят, дотримується принцип «від простого - до складного».

Важливо допомогти дитині знайти відповідь разом, а не давати готовий результат, захотіти вислухати її, посміхатися і використовувати м'які інтонації, розташовуватися поруч з дитиною та встановлювати зоровий контакт з дитиною.

Інсценуючи казки - діти розігрують комунікативні ситуації, пов'язані із застосуванням правил етикету. Образність - важлива особливість казок, яка полегшує їхнє сприйняття дітьми, не здатними ще до абстрактного мислення. Гуморичтичність казок підвищує інтерес дітей до них. Дидактизм є одним із найважливіших особливостей казок всіх народів світу. Ці особливості казок і дозволяють використовувати їх під час вирішення педагогічних завдань.

Так, спостерігаючи за іграми, вихователь аналізує їх зміст, приділяє увагу характеру взаємин між учасниками; продумуючи заняття з образотворчої діяльності, продумує тему в такий спосіб, щоб діти, виконуючи завдання, могли зобразити у малюнку своє ставлення до навколишньої дійсності.

Дитячий садок більше входить в систему опосередкованого, або формального, оточення дитини і є інститутом вторинної соціалізації. Сім'я є інститутом первинної соціалізації. Тобто, сім'я займає центральне місце у вихованні дитини, грає основну роль у формуванні світогляду, моральних норм поведінки, почуттів, соціально-морального вигляду та позиції малюка [46].

З огляду на поставлену мету є важливим виокремлення рекомендацій щодо читання казок для батьків:

1. Під час читання потрібно зберігати зоровий контакт з дитиною. Дорослий повинен стояти або сидіти обличчям до дітей так, щоб вони могли спостерігати за мімікою, виразом очей, жестами, оскільки ці форми прояву почуттів доповнюють та посилюють враження від прочитання. Таким чином, дитина відчуває, що розповідь звернена до неї, а вам видно, які почуття викликає у неї ваше читання. Можна помітити, яке місце у казці чи оповіданні найбільше цікавить дитину, відповідно, це дозволить повніше реалізувати терапевтичну функцію художнього твору.
2. Читати дітям неквапливо, але не монотонно. Саме від дорослого залежить рівень засвоєння дитиною казки, створені атмосферу і настрої, шляхи активізації уваги. Дорослий повинен чітко відчувати ритм і темп читання казки, щоб регулювати драматизм ситуації.
3. Розповідати казки в особах, наслідуючи низький і грубий голос ведмедя чи велетня, високий для лисиці чи дитини. Можна додавати деякі шумові ефекти, наприклад, замість того, щоб лише вимовити, що собака загарчала, скажіть: «Собака грізно загарчала «грррр-р-р...».
4. Діти дуже яскраво уявляють події у казки. Тому якщо читати дитині на ніч, варто враховувати, щоб історія мала щасливий кінець.
5. Читайте казки завжди, коли дитина хоче слухати їх. Це дуже простий на перший погляд момент, але дуже важливий. Якщо дитина не в настрої слухати казку, то слід перенести читання на потім, в іншому випадку, якщо змушувати дитину слухати казку можуть сформуватися погані асоціації з казкою, що в свою чергу призведе до проблем у майбутньому. Краще буде використати «обхідний шлях» - запропонувати дитині самій вибрати книги, що може змотивувати її до прослуховування казки.
6. З раннього дитинства необхідно підбирати «особисту бібліотеку» дитини. Частіше ходити з дитиною до книгарні, бібліотеки. Купувати книги слід поступово, обираючи те, що цікаво і зрозуміло дітям.

7. Привертати увагу дітей до змісту книги, картинок, щоразу розкриваючи щось нове, не відривайте від читання чи розглядання.
8. У процесі читання дітям потрібно періодично давати можливість говорити про свої відчуття. Інтерпретувати враження, отримані дітьми під час слухання казки: дайте їм можливість висловити свої емоції та почуття, ставлення до прослуханого. Наприклад, ставити такі запитання «Як ти вважаєш зайчик добре чи погана вчинив?», «На твою думку Лисичка зла чи добра?» та інші. Від дорослого вимагаються комунікативні здібності, щоб вчасно і точно визначити, де зупинити казку та дати можливість дітям міркувати з приводу почутого чи припустити, що станеться з героями далі. Звичайно, для цього треба заздалегідь ознайомитись із цим твором. Можна запропонувати дитині гру-розмову з ляльками-персонажами, що дозволяє поставитися до персонажів вже зі своєї позиції, яка викликає у дитини співчуття до позитивних персонажів та обурення вчинками негативних.
9. Дитячі малюнки, виконані після прослуховування казки містять багато інформації. Уважно вдивляючись у зображення, аналізуючи їхню тематику, зміст, характер зображення, засоби виразності можна дізнатися емоційний відгук у ставленні до твору і його мотиви. Завдяки цьому казка, почута дітьми з вуст дорослих (педагогів, батьків) може стати потужним емоційним стимулом, що живить дитячу творчість, джерелом нових художніх вражень дітей.
10. Якщо дитина в змозі добре запам'ятати всю казку, попросіть розіграти її - роль улюбленого героя чи героїв.
11. Складайте казки, де головним героєм є ваша дитина. Діти люблять слухати. Крім того, такі розповіді є ефективним інструментом для виховання дитини
12. Складіть разом з дитиною казку, а потім попросіть її зробити це самостійно. Тому придумуючи казку, дитина за допомогою дорослого буде вчитися переборювати свої найглибші неусвідомлені труднощі.

Значна роль батьків при роботі з казкою належить поясненню важливості казки у розвитку внутрішньої позиції дошкільника, творчості, емоційної сфери та почуттів. Закладати основи моральності, виховувати моральні цінності слід із раннього віку, коли формуються характер, ставлення до світу, оточуючим людям.

Процес виховання відносин етичності та доброзичливості старших дошкільників у процесі вивчення казок є поетапним вирішенням завдань взаємодії вихователя або батьків та дітей, що включає накопичення первинного досвіду доброзичливих відносин дітей дошкільного віку за умови активної навчальної ролі дорослих (вихователя та батьків).

Проблемні ситуації – це ситуації, для оволодіння якими дитина чи група дітей повинні знайти можливість використовувати нові способи та засоби діяльності, вони вчать мислити та творчо освоювати знання.

Відкриття нового, ще невідомого знання - ось вихід із проблемної ситуації. Проблемні ситуації розвивають пізнавальну та творчу діяльність дошкільнят та будуються на подійній стороні твору, за матеріалами розвитку дії. Творчі завдання може бути як індивідуальними, і колективними. У результаті виконання творчого завдання з'являється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю та унікальністю, наприклад, новий образ, малюнок, казка.

Деякі приклади виконання дітьми творчого завдання (творчих ігор):

1. «Перероби казку». Мета: розвивати уяву, фантазію, творчі здібності дітей. Хід гри: дорослий розпитує дітей, які казки вони знають і люблять. Усі разом обирають одну з казок, і дорослий пропонує її переробити, по черзі розповідаючи її і замінюючи в кожній фразі відоме на протилежне або нове. Діти розповідають казку по черзі по колу, починає дорослий. Ось, наприклад, у що може перетворитися відома казка про трьох поросят: «Жили-були шість кошенят, яких звали – Міф-міф, Маф-маф і Муф-муф...» тощо. Дорослий нарівні з дітьми бере участь у переробленні казки і повинен стежити, щоб у всіх

ключових моментах казки була перероблена, але в цілому вийшла б якась нова історія, яка моделює ситуацію у логічній площині.

2. «Казковий етикет». Мета: закріплювати правила етикету; розвивати вихованість та чемність. Матеріал: ілюстрації казок: «Рукавичка» (рис. Г.1), «Маша і ведмідь» (рис. Г.2), «Лисиця та журавель» (рис. Г.3). Хід гри Вихователь пропонує дітям подорож до казкових героїв. На килимку малюнками вниз розкладені ілюстрації до казок. Діти ідуть по колу. Вихователь промовляє «Діти Казки в поле потікали, Заблукали і пропали. Вихователь (ім'я дитини), швидко в поле йди, Казкових героїв ти знайди!» Дитина, яку обирали, перевертає одну ілюстрацію і називає ту казку, яку знайшла, а також пояснює правила етикету, що порушили герої казку. Якщо дитина сама не може впоратися, решта дітей допомагають їй.
3. «Намалюй казку». Мета: допомога дітям засвоїти казку. Матеріали: листки А4, різнокольорові олівці, гуашеві та акварельні фарби. Хід гри: діти малюють ілюстрації до знайомих або своїх казок, використовуючи нетрадиційні способи, наприклад, пальцевий живопис, малювання аквареллю.
4. «Казкова плутанина». Мета: поглибити знання дітей про героїв казок, їхні моральні характеристики; вчити впізнавати їх на малюнках, наслідувати їх. Матеріали: картки із зображенням героїв і фрагментів сюжетів казок – «Коза і семеро козенят» (рис. Д.1), «Три поросся» (рис. Д.2), «Лисиця та журавель» (рис. Д.3). Хід гри: «Була собі коза. У неї було троє поросят. Вирішили вони піти до бабусі та залишили козу одну вдома. У цей час прийшла лисиця. Вона запросила до себе козу на день народження. Вона частувала її кашею з молоком. З того часу лисиця та коза стали приятелями». Які казки переплуталися?

Нами створена картотека казкових творів, що сприяє розвитку етичних уявлень у дошкільнят, в яких висвітлюються етичні категорії, такі як добро та зло, добре та погано, можна та не можна. Також запропоновано використання

казок (для вихователів і батьків) які дають можливість дошкільникам правильно оволодіти послідовністю дій персонажів казки та перебігом казкових подій; формують абстрактно-логічне мислення, здатність оперувати знаками та символами; збагачують лексикон, активізують мову; впливають на всі органи відчуттів.

Дана картотека сформована за принципом - доступності казки для певного етапу дошкільного віку (молодший, середній та старший дошкільний періоди).

Дітям молодшого дошкільного віку доступні казки «звіриного епосу», про тварин, оскільки вони змушують їх сміятися, збуджують їх цікавість та увагу до явищ природи, і не тривожать страшними трагічними пригодами та незрозумілими для дітей відносинами обох полів:

- 1) «Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат» - використання цієї казки допоможе батькам та вихователям показати дітям, що потрібно бути обережними і уважними, не довіряти першому зустрічному;
- 2) «Вовк і семеро козенят» - використання цієї казки допоможе батькам та вихователям показати дітям як добрі та миролюбні перемагають;
- 3) «Рукавичка» – вчить дружити та перемагати зло;
- 4) «Три поросся» - вчить кмітливості, взаємодопомозі;
- 5) «Колобок» - показує наслідки втечі з дому, вчить не розмовляти з незнайомцями;
- 6) «Кривенька Качечка» - вчить терпінню;
- 7) «Котик і Півник» - вчить слухняності, дружбі і хоробрості;
- 8) «Зайчикова хатка» - вчить хоробрості, наполегливості.

Дітям середнього дошкільного віку, крім казок «звіриного епосу», доступні чарівні казки:

- 1) «Ріпка» - вчить, що потрібно бути дружніми та працелюбними, як у казці;

- 2) «Кіт, півень і лисиця» - допоможе показати що зло карається;
- 3) «Івасик-Телесик», «Снігуронька» - показує необхідність слухатися батьків та старших, не розмовляти із незнайомими особами та шанобливо ставитись до живих істот (гусей); вихваляє кмітливість та наполегливість;
- 4) «Баба-яга» - вчить проявляти доброту до інших людей, бути чуйною, чемною, турботливою;
- 5) «Про жар-птицю та вовка» - вчить тому, що добро перемагає зло; що жити треба по совісті, чесно, щоб не було соромно за наші вчинки;
- 6) «Яйце райце» - зло приносить негаразди, а добро дарує гармонію;
- 7) «Маша і ведмідь» - показує що якщо ходити в ліс одним можна потрапити в біду, а якщо так вийшло - не впадати у відчай, постаратися знайти вихід зі складної ситуації;
- 8) «Цап та баран» - вчить дружбі;
- 9) «Лисиця та журавель» - висміюється хитрість;
- 10) «Солом'яний бичок» - вчить обережності і вдячності.

Старші дошкільники вже спроможні зрозуміти та вислухати будь-яку казку:

- 1) «Дванадцять місяців» - вчить тому, як важливо бути добрим і чуйним, поважати працю і завжди зберігати людську подобу;
- 2) «Принцеса на горошині» - казка вчить бути терплячим, наполегливим у досягненні мети;
- 3) «Бременські музики» - загальна біда здатна об'єднати самих різних людей;
- 4) «Летючий корабель» - вчить що немає безвихідних ситуацій, а справжні друзі завжди прийдуть на допомогу;
- 5) «Котигорошко» - казка допомагає дітям повірити в себе, свою мрію та виховує цілеспрямованість та наполегливість;

- 6) «Царівна - жаба» - показується, що працювитість завжди винагороджується;
- 7) «Вершки і корінці» - вихваляється мудрість;
- 8) «Кирило Кожум'яка» - казка вчить нас чуйності, вчить заступатися за слабких, вчить тому, що проти ворога будь-які засоби хороші. Вчить виявляти хитрість та винахідливість;
- 9) «Муха-Цокотуха» - казка вчить безстрашності, мужності, самовідданості. Вчить не боятися порожніх погроз, не підкорятися диктаторам, діяти сміливо та згуртовано;
- 10) «Пан Коцький» - вчить сміливості та наполегливості.

Отже, у старшому дошкільному віці сприймання казки набуває диференційованого характеру - в дітей формується здатність до елементарного аналізу твору, вибіркоче ставлення до героїв казки. Це, у свою чергу, веде до формування художнього смаку в дітей - у них з'являються свої улюблені казки. Діти дошкільного віку добре розуміють мораль казки, диференціюють, де добро, а де зло, й активно приймають сторону добра. Саме тому, за цими показниками і були обрані зазначенні вище казки.

2.4. Висновки до другого розділу

Можна зробити висновок, що народна казка при логічній послідовно-організованій роботі має великий педагогічний потенціал у формуванні у дітей моральних уявлень. На основі вивченої та проаналізованої психологічної літератури можна зробити висновок, що для успішного формування моральних уявлень необхідно знати особливості етичних уявлень у дітей дошкільного віку; знати шляхи формування етичних уявлень у дітей дошкільного віку; забезпечити комплексну роботу за цим напрямком.

Використання казки як методу або прийому у вихованні дошкільнят передбачає правильний вибір казки відповідно до віку дітей. Адже не кожна закладена в казці моральна складова знайде правильне відлуння у кожній

дитині. Так, для старших дошкільнят зразком сміливості та хоробрості стануть історії про героїчні подвиги (казка «Кирило Кожум'яка», «Котигорошко»). А малюки цих казок навіть не зрозуміють і тим більше не зможуть почерпнути з них жодного життєвого уроку. Натомість урок працьовитості малюки добре засвоять із казки «Колобок», а старші діти – почерпнуть його з казок «Царівна-жаба». В іншому випадку, є казки, які будуть зрозумілі і цікаві як старшим, так і молодшим дошкільникам. Наприклад, така казка як «Івасик-Телесік» тому що вона включає ознаки казки "звірячого епосу" і має сюжет для старших дошкільнят.

Для повного відчуття моральних цінностей, закладених у казці, допомагає драматизація самої казки, коли дитина приміряє він образ того чи іншого персонажа і стає безпосереднім учасником даного сюжету. У цей час він приміряє він як роль героя, а й проживає дані якості особистості, сприймаючи казкові закони з його правилами і нормами поведінки.

А після прочитання казки можна підключити дітей до обговорення: чому так вийшло, що можна було зробити, щоби вовк не відчував себе боягузом, а заєць нещасним. У цей час у дітей народжуються моделі життєвих ситуацій, представлені у казці. Моделі, що виникають стосовно казкових героїв, запам'ятовуються як варіанти виходу зі складних життєвих ситуацій.

ВИСНОВКИ

Аналіз психологічної та методичної літератури дозволив підтвердити актуальність обраної теми: проблема морального виховання підростаючого покоління є однією з ключових для сучасного суспільства.

1. Дошкільний вік, а особливо старший дошкільний період вважається важливим етапом у формуванні поведінки, у становленні індивіда в цілому. Створюються високоморальні уявлення, які мають вирішальне значення у діях дошкільнят, взаємовідносинах з оточуючими. Можна зробити висновок, що діти старшого дошкільного віку є найбільш чутливим до морального розвитку, так як саме в цей період життя дитина засвоює етичні та моральні норми соціуму (за допомогою дорослих).
2. У дошкільному віці формуються сприятливіші умови для впливу казок на моральний розвиток дитини. На даний період розширюється та перебудовується концепція відносин дітей зі старшими та ровесниками, ускладнюються види діяльності, з'являється спільна з однолітками робота. Високоморальний розвиток дошкільнят стане найефективнішим при використанні казки як педагогічного ресурсу. Цілеспрямований комплексний моральний розвиток дозволяє зафіксувати позитивні тенденції у розвитку старшого дошкільника та гарантувати необхідне подальше формування етичних уявлень у дітей.
3. На підставі проведеної теоретично-методологічної роботи зроблено висновки, що методика педагогічної роботи з казкою в дошкільному навчальному закладі зумовлена якісною неоднорідністю цього жанру. З метою активізації глибини світогляду казки, її метафоричного, морального та соціального змісту, емоційної конотації для дітей, вчитель повинен орієнтувати читання казки, виходячи з літературної специфіки жанру казки, цілеспрямовано формувати оптимальний діапазон навичок дошкільнят. Крім того, одним із чинників низького рівня моральної вихованості у сучасних дошкільників може бути недостатнє використання казки та її засобів у повсякденній роботі вихователя сучасного дошкільного навчального закладу. Мова казки, особливо народної, близька дитині, вона допомагає дитині вирішувати моральні проблеми завдяки чіткій, визначеній моральній позиції героїв казки. У

процесі виконання різних видів казок доцільно використовувати такі педагогічні та методичні прийоми: читання, переказ, опис ілюстрацій, розфарбування та малювання казкових героїв, застосування ігор-драматизації, самостійне складання казки.

4. Проаналізувавши можливості використання казок у педагогічно-виховній роботі можна зробити висновок, що казка допомагає у самоорганізації дошкільника, терапевтичний вплив казки, допомагає досягти гармонійного розвитку емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку, впливає на внутрішній світ особистості дитини та її стосунки з оточуючим світом. Казка має багатий терапевтичний матеріал, який може бути використаний у декількох аспектах: 1) застосування казки як метафори (текст і образи казок викликають вільні асоціації, що стосуються особистості, особистого життя дитини); 2) продуктивна діяльність (малювання) за мотивами казки (вільні асоціації виявляються малюнку); 3) аналіз поведінки та мотивів дій персонажа (є підставою для аналізу цінностей поведінки людини, яка «добре - погано»); 4) театралізація фрагментів казки (дає можливість дитині відчувати емоційно-значущі ситуації та програти емоції); 5) застосування казки як притчі - моралі (підказка варіанта вирішення ситуації); 6) творча робота з мотивів казки (дописування, переписування, робота з казкою).
5. При роботі з казками батькам і педагогам слід враховувати індивідуальні й вікові особливості дитини. Казка доцільно добирати враховуючи їх актуальну спрямованість на формування певних етичних уявлень.

Перспективи подальших дослідження проблеми вбачаємо у плануванні і реалізації емпіричного дослідження можливостей казки для формування етичних уявлень дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бибко, Н. С. Работа над выразительностью речи и чтения при формировании умения читать сказки [Текст] / Н. С. Бибко // Начальная школа - 1991. - № 12. - С. 20-26.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах.

- Підручник / За ред. А. М. Богуш. Друге видання, доповнене. - К.:
Видавничий Дім, «Слово», 2011. – 704 с.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб., 2009. с. 246-247.
 4. Божович, Л. И. О нравственном развитии и воспитании детей [Текст] / Л. И. Божович // Вопросы психологии. - 2007. - № 2. - С. 15-18.
 5. Воспитание нравственных чувств у старших дошкольников/ [Р.С. Буре, Г.Н. Година, А.Д. Шатова и др.] / под ред. Виноградовой Д.А. М.: Просвещение, 1989. 96 с.
 6. Выготский Л.С. Проблемы развития высших психических функций/ Л.С. Выготский. – Собрание сочинений: В 6-ти т. – Т. 3. – М., 1983. – С. 6-40.
 7. Гончаренка С.У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень // Вісник АПН України. - 1993. - № 1. - С. 11-24.
 8. Гонтаровська Н. Організація особистісно орієнтованого виховання учнів в інноваційному освітньому середовищі // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – № 4. – С. 58-63.
 9. Горбач, Н. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. Педагогічні науки 1. С. 39-44.
 10. Гуменюк, О. Є. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зигмунда Фрейда : лекція / Гуменюк Оксана Євстахіївна. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 34 с.
 11. Дошкольная педагогика. /Под редакцией В. И. Ядэшко и Ф. А. Сохина М.: Просвещение, 1978 г. - 416 с.
 12. Запорожец А.В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности. – В кн. Принцип развития в психологии. – М., 1978 – 368 с.
 13. Зверева І.Д., Коваль Л.Г., Фролов П.Д. Діагностика моральної вихованості школярів: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 196 с.

14. Козлова С.Н., Куликова С.Н. Дошкольная педагогика – М.: Издательский центр «Академия», 2000 г. - 416 с.
15. Козлова С. А. Нравственное воспитание дошкольников в процессе ознакомления с окружающим миром / С. А. Козлова – М.: Педагогика, 2008. – 186 с.
16. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силевич Костюк; за ред. Л. М. Проколієнко. - К.: Радянська школа, 1989. - 608 с.
17. Костюк Г.С. Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини / Г.С. Костюк // Праці респ. наук. конф. з педагогіки і психології / За заг. ред. проф. Г.С. Костюка. - К: Рад. школа, 1941. - Т. II. Психологія. - С. 3-45.
18. Леонтьев А.Н. Становление психологии деятельности: Ранние работы / Под ред. А.А. Леонтьева, Д.А. Леонтьева, Е.Е. Соколовой. М.: Смысл, 2003. - 439 с.
19. Лисенко Н.В. Етнопедагогіка дитинства: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. - 720 с.
20. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения: монографія / Мая Ивановна Лисина; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. - М.: Педагогика, 1986. - 144 с.
21. Лысюк, Л.Г. Карпова С.Н. Игра и нравственное развитие дошкольников. М.: Изд-во Моск. Ун-та., 1986. – 201 с.
22. Мазепа В. І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка / В. І. Мазепа. – Львів, 2004. – 232 с.
23. Марьенко, И. С. Нравственное становление личности. [Текст] / И. С. Марьенко - М., 2005. - 384 с.
24. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. пед. институтов / В. С. Мухина. - М.: Просвещение, 2000. - 396 с.

25. Мухина В. С. Детская психология: учебник для студ. пед. институтов / В. С. Мухина. – М.: Просвещение, 1985. – 326 с.
26. Нартова-Бочавер С. К. Введение в психологию развития: учеб. пособ. / С. К. Нартова-Бочавер, А. В. Потапова. - М.: Флинта: МПСИ, 2008. - 216 с.
27. Науменко Т. Морально-естетичне виховання школярів засобами фольклору // Початкова школа. – 2008. – № 6. – С. 19-21.
28. Немов Р. С. Психология. Книга 1. Общие основы психологии: учебник. 5-е издание «ВЛАДОС», 2004. - 148 с.
29. Нечаева, В. Г., Маркова, Т. А., Жуковская Р. И. Нравственное воспитание в детском саду [Текст] / Под ред. В. Г. Нечаевой и Т. А. Марковой. - 2-е изд., испр. и доп. - М: Просвещение, 2002. - 256 с.
30. Петрова В. И., Стульник Т. Д. Этические Беседы с детьми 4--7 лет: Нравственное Воспитание в детском саду. Пособие для педагогов и методистов. — М.: Мозаика-Синтез, 2007. - 80 с.
31. Пиаже Ж. Моральное суждение у ребенка. М., 2006. С. 170—171.
32. Пінчук Г. Робота з удосконалення техніки читання // Поч. шк. – 1997. – №11. – С. 8-11
33. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : навч.-метод. посіб. / В. М. Поліщук - Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. - 330 с.
34. Психічний розвиток дитини – дошкільника: Навч. посіб. для педагогів, психологів, вихователів дит. дошк. закладів, студ. сер і вищ. пед. закладів, батьків / [С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко та ін.] / К.: Світич, 2004.
35. Психологический словарь / Под ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского. - М.: Политиздат, 1985. - 201 с.
36. Психологический словарь / [Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова та ін.] - М.: Педагогика, 1983. - 247 с.
37. Психологічна спадщина К. Д. Ушинського / За ред. Г. С. Костюка. — К.: Радянська школа, 1963. — 236 с.

38. Психолого-педагогическая диагностика развития детей раннего и дошкольного возраста: метод пособие / под ред. Е. А. Стеблевой. – М.: Просвещение, 2004. – 164 с.
39. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр. Твори: У 5-ти т. – Т.3. – К., 1980. – 460 с.
40. Сухомлинський В.О. Виховати людину // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – 670 с.
41. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 55–209.
42. Ткаченко Г. Використання дитячих творів В. Сухомлинського у навчально-виховному процесі початкової школи // Школа першогоступеня: теорія і практика. – 2002. – №4. – С. 226-234.
43. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология: Учеб. Пособие для студ. Сред. Пед. Учеб. Заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 336 с.
44. Франко І. Я. Твори. В 20-ти томах, 6-те вид. Нью-Йорк: Вид. Т-во «КНИГОСПЛКА», 1956. 307 с.
45. Чеснокова О.Б., Субботский Е.В. Психолог в системе дошкольного образования: английский вариант // Национальный психологический журнал 2013, — 124 – 131 с.
46. Эльконин Д. Б. Психология игры. — 2-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — 360 с.
47. Эльконин Д.Б. Детская психология. - 4-е изд. - М.: Издательский центр «Академия», 2007. — 384 с.
48. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. - М.: Издательская группа "Прогресс", 1996. - 344 с.
49. Якобсон С.Г. Психологические проблемы этического развития детей. - М.: Педагогика, 1984. - 144 с.

50. Benediktsdóttir H. The Impact of Fairy Tales. An Exploration of the Relationships of Parents and Children in Selected Fairy Tales, Íslands: 2014, P. 31. URL:
<https://skemman.is/bitstream/1946/17819/1/BAessay.Helga.Benediktsdottir.pdf> / (access: 23.05.2021).
51. Eisenberg, N. Prosocial development in middle childhood. Paper presented at the Southwest Society for the Study of Human Development, Denver. / Eisenberg, N., Pasternack, J. F., & Lennon, R. 1984, P. 712-718.
52. Kulikovskaya I.E., Andrienko A.A. Fairy-Tales for Modern Gifted Preschoolers: Developing Creativity, Moral Values and Coherent World Outlook. Procedia – Social and Behavioral Sciences, R.: 2016, pp. 53–57. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.129>
53. VisikoKnox-Johnson L. The Positive Impacts of Fairy Tales for Children. University of Hawai‘i at Hilo. HOHONU 2016. Vol. 14, P. 77-81. URL: <https://hilo.hawaii.edu/campuscenter/hohonu/volumes/documents/ThePositiveImpactsofFairyTalesforChildrenLeilaniVisikoKnox-Johnson.pdf> / (access: 21.05.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1 Приклад зображення живого теля

Рис. А.2 Приклад зображення головного героя твору «Солом'яний бичок»

Рис. А.3 Приклад іграшки-головного героя твору «Солом'яний бичок»

Додаток Б

Рис. Б.1 Матеріал для дидактичної гри «Що зайве?»

Рис. В.1 Матеріал для дидактичної гри «З якої казки герой?»

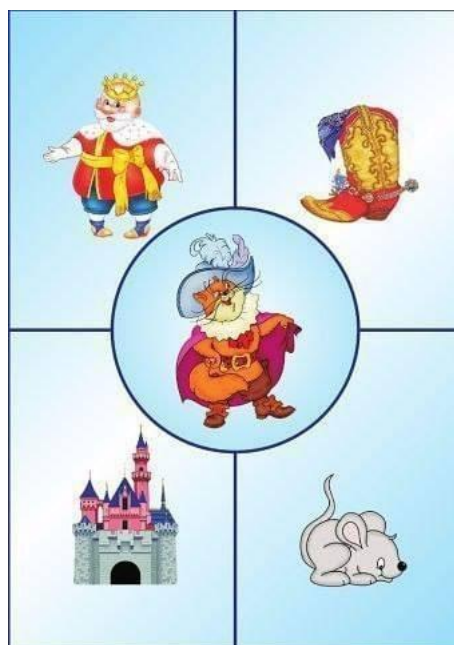

Рис. В.2 Матеріал для дидактичної гри «З якої казки герой?»

Додаток Г

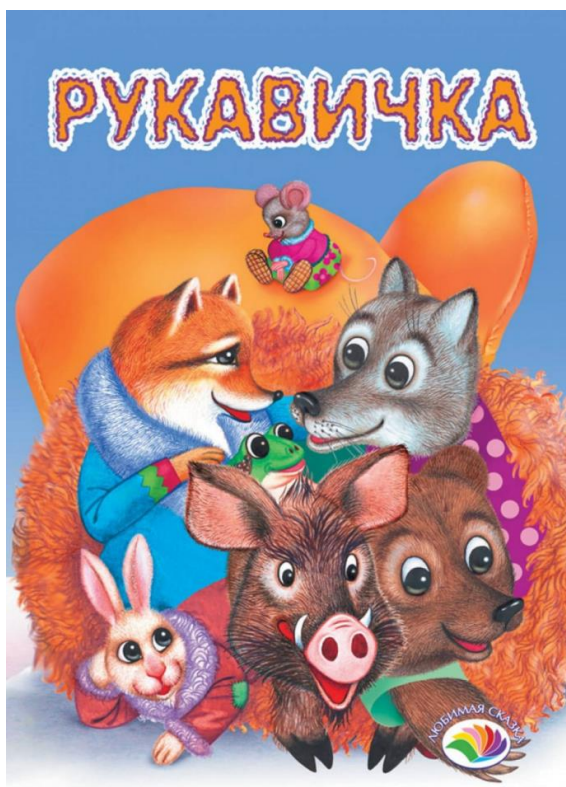

Рис. Г.1 Матеріал для дидактичної гри «Казковий етикет», ілюстрація казки «Рукавичка»

Рис. Г.2 Матеріал для дидактичної гри «Казковий етикет», ілюстрація казки «Маша і ведмідь»

Рис. Г.3 Матеріал для дидактичної гри «Казковий етикет», ілюстрація казки «Лисиця та журавель»

Рис. Д.1Матеріал для дидактичної гри «Казкова плутанина», ілюстрація казки
«Коза і семеро козенят»

Рис. Д.2Матеріал для дидактичної гри «Казкова плутанина», ілюстрація казки
«Три поросся»

Рис. Д.3Матеріал для дидактичної гри «Казкова плутанина», ілюстрація казки«Лисиця та журавель»

АНОТАЦІЇ

Мазур В.В. «Роль казки у формуванні етичних уявлень у дітей дошкільного віку».

Метою даної роботи є дослідити роль казки у формуванні етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку.

Перший розділ складається з аналізу теоретичних джерел з проблеми використання казок як засобу морального розвитку дітей дошкільного віку, на основі багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців (Ж. Піаже, Л. Кольберг, Н. Айзенберг, В.С. Мухіна, Я. Коменський, В.А. Сухомлинський, А.М. Леонтьєв, П.Я. Гальперин, Л.І. Божович, С.Г. Якобсон, Л. С. Виготський, А.В. Запорожець, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін, Р.С. Немов та ін.).

Другий розділ складається з з'ясування методичних аспектів формування етичних уявлень дітей дошкільного віку та розробити методичних рекомендацій з використання казок у формуванні етичних уявлень дітей дошкільного віку.

Аналіз психологічної та методичної літератури дозволив підтвердити актуальність обраної теми: проблема морального виховання підростаючого покоління є однією з ключових для нашого сучасного суспільства.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, казка, моральні почуття, освіти, дошкільний навчальний заклад, внутрішні етичні інстанції, децентрація мислення, самооцінка, статева ідентифікація, усвідомлення та узагальнення своїх переживань.

Mazur V.V. "The role of fairy tales in the formation of ethical ideas in preschool children".

The purpose of this work is to explore the role of fairy tales in the formation of ethical ideas of older preschool children.

The first section consists of an analysis of theoretical sources on the use of fairy tales as a means of moral development of preschool children, based on many foreign and domestic scholars (J. Piaget, L. Kohlberg, N. Eisenberg, VS Mukhina, J.

Comenius, V.A. Sukhomlinsky, A.M. Leontiev, P.Ya. Halperin, L.I. Bozhovich, S.G. Jacobson, L.S. Vygotsky, A.V. Zaporozhets, O.M. Leontiev, D.B. Elkonin, RS Nemov and others).

The second section consists of clarifying the methodological aspects of the formation of ethical ideas of preschool children and developing guidelines for the use of fairy tales in the formation of ethical ideas of preschool children.

The analysis of psychological, pedagogical and methodological literature confirmed the relevance of the chosen topic: the problem of moral education of the younger generation is one of the keys to our modern society.

Key words: children of senior preschool age, fairy tale, moral feelings, education, preschool educational institution, internal ethical instances, decentralization of thinking, self-esteem, sexual identification, awareness and generalization of their experiences.